

KARDINOLO JURGIO RADVILO VEIKLA

LIETUVI TARPE

žymus XVI amžiaus lietuvis. Greta Žemai i apaštalo vysk. Merkelio Giedrai io, Lietuvos švietimui ir katalikyb s stiprinimui nemenk naš dav jo bendralaikis Vilniaus vyskupas kard. Jurgis Radvilas. Tai vienintelis istorijoje lietuvis kardinolas, kuris buvo gim s, aug s ir ilgesn laik gyven s Lietuvoje¹. Jis buvo kunigaikš io Mikalojaus Radvilo Juodojo antrasis s nus ², viena šviesiausi asmenybi Lietuvos gyvenime XVI a. pabaigoje. B damas gabus, energingas ir simpatingas dvasiškis, trumpame savo gyvenime (mir vos 44 met amžiaus Romoje 1600.I.21), jis pasirod nepaprastai veiklus vairiose srityse. Šiuo metu apsiribosime jo veikla, kai jis iš tikro vald Vilniaus vyskupij ir veik lietuvi tarpe (1581-1591). Ta iau ir tuo metu jam nebuvo lemta nuolatos gyventi Vilniuje, nes teko eiti ir kitas pareigas : ketverius metus jis buvo Livonijos gubernatorius, III-jam Lietuvos Statutui ruošti komisijos narys, karaliaus Zigmanto Vazos vedyb piršlys ir jo taikintojas su imperatorium. Tuos klausimus vert t atskirai išnagrinti, nes medžiagos turime aps iai. Gaila, kad rašant apie Radvil kaip Vilniaus vyskup šiuo metu ne manoma panaudoti šaltini , esan i Lietuvoje, kurie dar permažai

¹ Antras kardinolas, kur irgi galima vadinti lietuviu, yra buv s karalaitis Fridrikas Jogailaitis, šv. Kazimiero brolis. Jis buvo Gniezno arkivyskupas (1493-1505) ir Lietuvoje negyveno. R. Kr asauskas, *Kardinolas*; žr. LE X, 533-534 psl.

² Mikalojaus Radvilo Juodojo (m. 1565) s n s buvo keturi: Mikalojus Kristupas, vad. Našlait iis (1544-1616), Jurgis (1556.V.31-1600.I.21), Albertas (1558-1592) ir Stanislovas, vad. Pamaldusis (1559-1599). Trumpa Jurgio biografija su literat ra yra LE XXIV, 382-385 psl. ; apie kitus Radvilus ten pat 391-395 ir 398 psl. Atrodo, kad n ra jokio pagrindo Radvilo pavard rašyti su gal ne « a ». Lenkiškai ji rašoma Radziwiłł, lotyniškai — Radvilus ir Radivilius, o liaudies kalboje taip pat su gal ne « as »: nuo pat jaun dien esu gird j s žmon i pasakymus, kad netoliese (Biržuose ir Salamiesty) kadaise es gyven Radvilai. Teisingai tod l rašoma LE XXIV t. Tik lenk rašomos su « a » ir « o » gal n mis pavard s lietuviškai rašomos su « a », pavyzdžiui, Skabeika, Mateika, Sapiega. Ta iau net lenkiškai rašom pavard Puzyna lietuviai taria Puzinas.

tepaliesti trumpose jo biografijose³. Tenkinam s šaltiniais, kurie saugomi Vatikano ir Italijos archyvuose.

Radvilas ruošiasi ganytojo pareigoms. Vos prieš trejet met priimtas Katalik Bažny i , 19-kametis Jurgis Radvilas 1575 m. buvo paskirtas Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevi iaus pagelbininku su p dinst s teise. Tais pat metais nuvyko Romon teologijos studijoms ; Rom pasiek gruodžio pabaigoj⁴. Jis pats raš si ir vis tuomet buvo vadinamas « Vilniaus koadjutorium » (*coadiutor Vilnensis, coadiutore di Vilna*). 1579.XII.31 d. mirus seneliui Vilniaus vyskupui Protasevi iui, automatiškai Vilniaus vyskupu tapo jis. Tuo metu gyvendamas Paduvoje, Italijoje, ir taisydamas sveikat , Jurgis ta iau nesiskubino gr žti namo. Jo biografai (Przyalgowski, Kurczewski, lenk enciklopedijos) paprastai aiškina, kad jis vis laik nuo 1575 iki 1581 m. buv s Romoje, studijav s ir tik trumpam laikui buv s išvyk s Ispanij kaip maldininkas. Pagal archyv duomenis ta iau galime nustatyti jo užsi mim tikslesn eig .

Iš tikro vysk. Jurgis Romoje testudijavo gerus pusantr met . Teologijos studijas prad j s 1576 m. sausio m n., jau 1577 m. vasar savo vyresnio brolio ir glob jo Mikalojaus Kristupo (kuris 1579-1586 buvo didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didysis maršalka, v liau Trak vaivada) skubiai buvo atšauktas namo : reik jo mat dalintis t vo palikim ; jei jis namo tuoj negr ši s, brolis raš , nieko negausi s. Meko nepad jo Romos profesori j zuit ir paties Jurgio prašymai leisti jam baigti teologijos studijas. Taigi 1577 m. spalio m n. vysk. Radvilas gr žo Vilni . Sutvark s nuosavyb s reikalus, po keli m nesi jis išvyko kaip maldininkas šv. Jok bo apaštalo Kompostelos šventov Ispanijoje. Kelion truko nuo 1578 m. liepos m n. iki 1579 m. birželio m n⁵. Tuomet iš Barcelonos atplauk s laivu Genov , tiesiog vyko Paduv gydytis: skund si vairiais negalavimais, ypa podagra. Apie jo gydym si ir buvojim Paduvoje ir netoliese esan ioje Venecijoje sužinome iš apaštališkojo nuncijaus, gyvenusio Venecijoje, pranešim Romai⁶.

³ W. Przyalgowski, *woty Biskupów Wile skich*, II t., Petrapilis 1860, 3-25 psl. ; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wile skie*, Vilnius 1912, 38-39 psl.; *Encyklopedja Powszechna Orgelbranda*, 21 t., 895 psl. ; *Encyklopedja Ko cielna*, 23 (1899) 2-3 psl. ; *Podr czna Encyklopedja Ko cielna*, 33-34 (1914).

⁴ Žr. P. Jat ul is, *Pirmoji kard. B. kelion Romon 1575 m. (Aidai*, 1961 m. 4 nr.).

⁵ Apie jo kelion Ispanijon žr. *Monumenta Poloniae Vaticana*, IV t., Krokuva 1915, 18, 97, 128-129 psl. (tai nuncijaus A. Caligari, 1578-1581 m. buvusio Lenkijoje-Lietuvoje, laikme io dokumentacija, išl. L. Boraty ski, sutr. MPV); sekantieji MPV V-VII t. pateikia nuncijaus A. Bolognetti, 1581-1585 m., korespondencij). Be to, Vat. Arch., Spagna 22 f. 209, Germania 92 f. 14v, ir kiti.

⁶ Žr. Vat. Arch., Venezia 21-22 t.

Pasirodo, kad vysk. Jurgis rimtai buvo suabejoj s, ar verta prisiimti sunkias Vilniaus vyskupo pareigas. Perspektyvos nebuvo šviesios. Jis žinojo, kad senam paliegusiam vyskupui valdant, bažnytinis bei religinis vyskupijos gyvenimas ten, — panašiai kaip ir kitur, protestantizmui užpl dus, — nebuvo pavyzdingas: kunig tr ko, daugelio parapij nuosavyb s buvo protestant užgrobtos, visokios klaidatikyb s spar iai plito ⁷. Nuncijus vysk. Caligari 1579. VI.12 d. iš Vilniaus raš popiežiaus valstyb s sekretoriui kard. Gaili: « Šioje didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje radau daug daugiau klaidatikybi , piktybi (*abominationi*) ir vairi sekt , negu kur kitur, ir tie klaidatikiai yra dr sesni, negu kitur »⁸. 1580.XI.4 d. nuncijus v l raš Romai: « Kai naujas Vilniaus vyskupas atvyks, tur s sunkiai dirbti savo bažny ioje, kuri yra viena labiausiai apleist , ypa vyskupijoje ; tik pat miest šiek tiek apr pina j zuitai »^{9 10 11}. T vas Petras Skarga S. I., tuometinis Vilniaus akademijos rektorius, j zuit vyresnybei¹⁰ " iš Vilniaus 1580.1.8 d. raš , jog kreip sis Mikaloj Kristup Radvil , kad paragint savo brol grei iau perimti vyskupijos valdym , vyskupui Protasevi iui mirus. Tas atsak s, jog niekuo ia negal s pad ti: Jurgis jam raš s, kad visai negalvoj s tapti vyskupu (*nihil minus illum cogitare, quam ut episcopus fiat*) ¹¹. T vas Skarga toliau rašo, buv s iki širdies gelmi sujaudintas, gav s t pranešim apie Jurg : «išvažiav s iš Lietuvos, jis taip pasikeit , kad ir mes, jo mokytojai, nebegalim jo atpažinti »¹².

Jau anks iau, b damas Lietuvoje 1577-1578 m., Jurgis buvo band s atsisakyti vyskupavimo, nes buvo numat s stoti j zuitus. Tuomet, be kit , pats popiežius Grigalius XIII jam raš , tikin da-

⁷ Apie tai rašo 1580.VI.20 iš Vilniaus T vas Skarga nuncijui Caligari, žr. J. Syganski, *Listy ks. Piotr Skargi z lat 1566-1610*, Krokua 1912, 115-116 psl.

⁸ Arch. Vat., Polonia 16 f.141 (MPV IV, 210 psl).

⁹ « Se ii novo vescovo di Vilna verrà, haverà gran campo da faticare nella sua chiesa, la quale è una delle deserte che si sia, massime nella diocesi ; alla città provendono alquanto li Giesuiti » (Vat. Arch., Polonia 17 f. 1529 ; MPV IV, 522 psl.).

¹⁰ B tent, gen. vikarui T. Oliverui Manareo, esan iam Romos j zuit kurijoje.

¹¹ « Postquam feci certiozem 111.mum D.num Nicolaum Radivilum, archimarsalcum Lituaniae, benefactorem nostrum, de morte R.mi [t. y. Vilniaus vysk. Protasevi iaus] et ut rebus fratris sui consuleret, respondit se nihil hac in re ad iuvandum eum operae suae praestitutum. Inter ceteras causas hanc adiunxit, quod ex eius literis ultimis ad se datis, Venetiis forsitan, intellexerit, nihil minus illuni cogitare, quam ut episcopus fiat», žr. J. Syganski, *Listy ks. Piotr Skargi z lat 1566-1610*, Krokua 1912, 114 psl.

¹² « Quod verbum tetigit viscera animae meae et medullas... Et certe hominem illum ab eo tempore, quo hinc discessit, ita mutatum, ita a nobis, qui eius in spiritu praeceptores fuimus, alienum, ut šit valde consentaneum nihil eum de tanta dignitate sacerdotil cogitare, nisi Christus animum mutaverit » (Syga ski, ten pat.).

mas, kad daug labiau jis pasitar-nausi s Bažny iai b damas vyskupu, negu užsidarydamas vienuolyne¹³. Ir šiuo metu laiškai iš Romos sustiprino vysk. Jurgio dvasi . Kai nuncijus Caligari 1580.II.9 d. Romos kurijai rašydamas, pakartojo žini , kad Radvilas es s nusi-stat s nebeb ti vyskupu¹⁴, kard. Gaili jam atsak , kad jau nebes taip blogai: Vilniaus koadjutorius paklaus s skatinim iš Romos ir jam praneš s, es s tvirtai pasiryž s už keli m nesi vykti Vilni ir perimti pareigas, tik prieš tai dar nor s atlikti kelion Jeruzal ¹⁵. Pa iam vysk. Jurgiui Paduv rašydamas, kard. Gaili pasteb jo, kad popiežius man s, «jog Vilniaus vyskupija labai reikalinga J s Malonyb s, kad b t galima atitaisyti negerov s ir užb gti už aki pavojams, kurie j supa tiek dvasin je tiek medžiagin je srityje ». Popiežius es s tos nuomon s, kad jam reiki atsisakyti kelion s Jeruzal ir tuojau vykti Vilni , nes tai esanti jo pagrindin pareiga. Jam patariama iš Italijos pasiimti vien ger kunig pad j j ir auditori (t. y. teis s patar j)¹⁶, kurie b si labai naudingi tvarkant bažnytinius reikalus ir lankant bažny ias. Vysk. Jurgis paklaus šio patarimo. Bet tuo tarpu jis dar ilgokai pasiliko Paduvoje gydydamasis, nes dažnai sirg s gripu (*febre uartana*). Roma nekantriai lauk , kol jis išvyks ¹⁷.

Kelion Vilniun ir ingresas. Jau aiškiai apsisprend s priimti ganyto-jo pareig našt , prieš išvykdamas iš Paduvos, 1581.1.7 d. Radvilas paraš sielovados tvarkyme pasižym jusiam Milano arkivyskupui kard. Karoliui Borom jui (šiandien šventasis), prašydamas duoti praktišk nurodym bei patarim , nes nor s b ti geru ganytoju¹⁸.

¹³ Žr. MPV IV, 8-10 psl. Apie tai rašo ir Mik. Kristupas Radvilas popiežiui 1578.11.24 d. (Vat. Arch., Polonia 14 f.48rv *orig.*).

¹⁴ « Il gran maresciallo di Lithuania [M. Kr. Radvilas] ha detto, che il coadiutore suo fratello non vuol essere vescovo » (Vat. Arch., Polonia 17 f. 63 *siifras*; MPV IV, 384 psl.).

¹⁶ Kard. Galli 1580.11.21 d. nuncijui Caligari rašo : « Ho scritto di ordine di Sua Santità a mons. coadiutore di Vilna, quale si trova in Padova, et si preparava d'andar a satisfar al voto che dice haver fatto di visitare il S. Sepolcro, che quanto prima venga costà a la sua chiesa, quale ha bisogno grandissimo della presenza del pastore, et conduca seco un buono vicario et un buono auditore, secondo il ricordo di Vostra Signoria, et così penso che farà » (Vat. Arch., Polonia 15 f. 79 ; Vat. Bibl., Ottob. lat. 2417-1 f. 119 ; MPV IV, 387-388 psl.).

¹⁶ Žr. aukš iau 15 išnaš ; MPV IV, 388 psl. Kard. Galli laiškas pa iam vysk. Jurgiui Vat Bibl., Ottob. lat. 2415 f. 220 reg.

¹⁷ Žr. kard. Gaili laišk nuncijui Venecijoje vysk. Bolognetti, Vat. Arch., Venezia 20 f. 348V-349 reg.

¹⁸ « Dovend'io andare al mio vescovato di Vilna, dove desidero far qualche frutto che conviene a buon pastore, ho pensato di ricorrere in questo mio bisogno alla pietà di Vostra Signoria 111.ma, la quale insegna ogidi a tutti i vescovi di christianità il vero

Netrukus nuncijus iš Venecijos praneš Romai, jog Vilniaus vyskupas 1581.I.13 d. išvyk s t vyn s link¹⁹. Kelion truko ilgai. Jos metu vysk. Jurgis praneš nuncijui Caligari, kad apie Sekmines es s numat s pasiekti Vilni ; kartu praš nurodym , kaip tvarkyti vyskupij , lankyti parapijas, šaukti sinod . Pakeliui Vilni naujasis vyskupas užsuko Dysn , kur tuo metu buvo karaliaus Stepono Batoro karo stovykla ; mat, dar t s si karas su Maskva. Dysn jis pasiek liepos 3 d. Stovykloje rado ir popiežiaus legat j zuit T v Antan Possevino, kuris buvo si stas vesti deryb su Maskvos valdovu Jonu Žiauriuaju. Rašydamas iš Dysnos liepos 7 d. kardinolui Gaili, T. Possevinas praneš , jog naujasis Vilniaus vyskupas es s puikiai nusiteik s ganytojo darbui ir iš Venecijos žad s parsisi sdinti knyg , kurias nor s paskleisti žmoni tarpe. Pats Radvilas raš s ir popiežiui ir kardinolui Gaili, prašydamas dispensos, kad gal t b ti konsekruotas dar nesulauk s nustatyto amžiaus, mat jo 26-uosius metus ²⁰. Liepos 9 d., sekmadien , kartu su karalium išklaus s miši ir T. Possevino pamokslo (kurio klaus sis su dideliu d mesiu ir susijaudin s iki ašar), paskui, padar s karaliui prast ištikimyb s priesaik , kaip senatorius s d j s taryboje ²¹. Kadangi ir T. Possevino praš s patarim , šis teik jam ilg rašt *Episcopatus Vilnensis et Lithuaniae adiuvandae ratio, in qua de statu item, Lithuaniae agitur*, kuriame smulkiai išd st , k vyskupas tur s atlikti ²². Taigi jau buvo apr -

modo di reggere le lor chiese. La supplico, per tanto si degni mandarmi le constitutioni o gli atti della chiesa sua di Milano, perché dalla lettione di quelle io possa imparare il vero governo ecclesiastico a servitio di Dio et di santa Chiesa » (Milano Bibl. Ambros., F. 88 inf. L 258 f. ; MPV IV, 624 psl.).

¹⁹ « Mons. vescovo di Vilna si partì hier sera per andarsene alla sua chiesa, dove fa conto di arrivare fra dui mesi. Si è partito con una malissima ciera et gravato ancora dalla febre quartana, ma spera che l'essercitio del viaggio et l'andare verso l'aere natio sia per risanarlo » (Vat. Arch., Venezia 22 f. 12v *orig*) ; Nuncijus tai praneš 1581.I.14 d. (MPV IV, 626 psl. klaidingai dien rašo : 19). Kadangi vyskupas sirgin jo, kelion truko ne du m nesius, bet ilgiau.

²⁰ « Qui si trova il signor vescovo di Vilna, il quale humilmente saluta Vostra Signoria Ill.ma et mostra animo di voler fare il suo ufficio : il che dalla maturità dell'età et da altre congetture spero. E esso questa mattina mi ha mandato a dire ch'io assicuri Vostra Signoria Ill.ma ch'egli in breve manderà costà un suo per ottenere la dispensatione *ad consecrandum*, per conto della sua età di XXVI anni. Et quel medesimo si proverà in Vinetia di libri buoni per disseminar in queste bande (Vat. Arch., Germania 93 f. 144v *orig* ; MPV IV, 706 psl.).

²¹ T. Possevinas iš Dysnos 1581.VII.12 d. kard. Galli rašo : «Domenica passata [t. y. liepos 9 d.] doppo la predica fatta al re, nella quale mostrò sentimento di devotione insino alle lagrime, il signor vescovo di Vilna fece il solito giuramento a Sua Maestà, sedette come senatore in consiglio, et con sodisfattione diede il suo primo voto nelle cose che di non piccolo momento per le cose di questa guerra furono proposte » (Vat. Arch., Germania 93 f. 196 *orig* ir *duplik*. MPV IV, 715 psl.).

²² Išspausdinta MPV IV, 841-845 psl.

pintas visokiais patarimais. Reik jo tik veikti. Su karaliaus karo stovykla dar nukil s Polock , vysk. Jurgis apie liepos 21 d. iš ten išvyko Vilniaus link²³.

Iškilingas vyskupo Jurgio Badvilo ingresas Vilniaus katedr vyko 1581 m. rugpi io 2 d. Su eiseną džiaugsmingai j pasitiko dvasiškija ir didel žmoni minia. T. Skarga, kartu dalyvav s, praneša, kad vyskupas dar jaut sis išsis m s ir su temperat ra (*laborat quartana febrī totusque est exhaustus*)²⁴. Rytojaus ir porytojaus dienomis jis buv s pagerbtas j zuit akademijoje bei kolegijoje kalbomis, giesm mis ir vaidinimais. Jis es s, kaip ir anks iau, labai palankiai nusiteik s j zuit atžvilgiu : save vadin s j mokiniu bei r m ju. Nuncijus Caligari, taip pat dalyvav s ingresso iškilme, pažymi, kad toji eiseną ir puošnus iškilmingumas tiko, tarp kitko, ir « didesniām klaidatiki pag sdimui ». Dar t pa i ingresso dien vysk. Jurgis padar vizit nuncijui ir paskui j pakviet piet . Nuncijui, kuris Radvilo nebuvo pažin s anks iau, naujas vyskupas dar puikaus sp džio, kaip « maloniausias ponas » (*mi pare gentilissimo signore*)²⁵. Tuo b du Badvilas tapo tikras Vilniaus vyskupas ir oficialiai per m pareigas, neži rint, kad dar nebuvo konsekrutas ir tetur jo tik mažesnius šventimus.

Pirmieji žingsniai. Katalikyb s platinimas. Kova su klaidatikyb mis. Tvirtai pasiryž s bei rimtai pasiruoš s b ti geru ganytoju, vysk. Radvilas nuo pat pradži m rodyti savo uolum . Vos atvyk s Vilni , jis pasir pino, kad iš knyg sand lio, kuris buvo prie jo pavel d t iš t vo nam , b t išrinktos klaidatiki išleistos knygos. Talkininkavo brolis Mikalojus Kristupas, kuris, be kitko, už 5000 dukat atpirkto t vo išleistos lenkiškos protestant biblijos likusius egzempliorius ²⁶. Tos knygos viešai miesto aikšt je buvo sudegintos, kaip nuncijus rašo, « su didel m katalik ovacijom »²⁷. Be to, rugpi io

²³ Žr. MPV IV, 732 psl.

²⁴ Žr. Syga ski, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Krokua 1912, 160 psl. (T vo Skargos laiškas j zuit generolui Klaudijui Akvavivai iš Vilniaus 1581.VIII.2).

²⁵ Nuncijus Caligari iš Vilniaus 1581.VIII.10 d. kard. Galli raš : « Allī 2 di questo mons. di Vilna fece la sua intrata in questa città molto solenne, ma non però pontificale, se non quanto il clero andò ad incontrarlo processionalmente per autorizzare più l'atto et dare maggior spavento a gli heretici. L'istesso giorno venne a visitarmi ; di poi io ho visitato lui et mangiato in sua casa una volta, et mi pare gentilissimo signore » (Vat. Arch., Polonia 18 f.241 orig. ; MPV IV, 740 psl.).

²⁶ Žr. Pr zyał gowski, *ywoty Biskupów Wile skich*, II t., Petrapilis 1860, 10 psi.

²⁷ « Mons. di Vilna ha cominciato a fare facende, imperoché ha levato tutti li libri eretici a un libraro, che li vendeva sotto il suo palazzo paterno, et fatti bru-

12 d. vyskupas išleido potvark , kad Vilniuje be jo leidimo neb t spausdinama jokia knyga. Tas potvarkis nuncijaus r pes iu netrukus buvo atspausdintas²⁸ ir išsiuntin tas Lenkijos-Lietuvos vyskupams. Ta proga nuncijus stat vysk. Radvil visiems pavyzdžiu²⁹. Buvo paskelbtas ir kitas potvarkis, b tent, kad evangelikai, laidodami savuosius, neruošt eisen pro vyskupo r mus ; mat, jos kartais ty ia pro ten b davo vedamos. Tuo buvo norima užb gti už aki negeistinom demonstracijom. Kadangi tuo metu Vilniaus vaivada ir kalvin glob jas, Mikalojus Radvilas Rudasis, vysk. Jurgio d d , buvo išvyk s, evangelikai buv pritrenkti ir išsigand , o j pamokslininkai tik ginkluot vyr lydimi eidav miest . Jie kur laik m statyti sargybas prie savo maldnami , kad kartais katalikai j neimt griauti. Ta iau šioje srityje smurto veiksm tuomet nepasitaik ³⁰.

Tuo tarpu nuncijus Caligari, baig s savo misij Lenkijos-Lietuvos respublikoje, tur jo gr žti Italijon. Jam iš Vilniaus 1581.VIII.20 d. išvykstan iam vysk. Radvilas teik nuvežti laišk popiežiui. Praneša es s gr ž s Vilni ir prad j s eiti ganytojo pareigas : « ia visokiais galimais b dais stengiuos, — rašo jis, — gr žinti Dievo kult ir pertvarkyti ši bažny i pagal man duotus min to monsinjoro (t. y. nuncijaus) nurodymus ; jam patiko mano darb menka pradžia ; stengiuos visas savo j gas skirti Dievo tarnybai ir Šventojo Sosto ištikimybei» ³¹. Gale v l pakartoja savo prašym vyskupo šventim

sciare pubblicamente con grande applauso de cattolici, et ha messo un editto che niuno possa più stampare libri in questa città senza la sua approbatione o delli suoi deputati », rašo nuncijus Caligari iš Vilniaus 1581.VIII.15 d. kard. Galli. (Vat. Arch., Polonia 18 t. 209 *orig.* ; MPV IV, 742-743 psl.).

²⁸ Jo vienas egz. yra Vat. Arch., Polonia 18 f. 236 ; išspausdino A. Theiner, *Annales Ecclesiastici*, III t., Roma 1856, 283 psl.

²⁹ Žr. MPV IV, 746 psl.

³⁰ Nuncijus Caligari iš Lomžos 1581.VIII.28 d. raš kard. Gaili : « Alli 20 di questo io parti consolato per li buoni et honorati principi! che vidi dare da mons. di Vilna del suo governo spirituale... Et perchè gli heretici si vennero popolarmente a lamentare da lui, li rispose con tanta prudenza et vigor d'animo, che restarono tutti spaventati, et di poi ogni notte hanno fatto la guardia a la loro sinagoga con homini armati, dubitando che il vescovo non la facci rovinare, et in ciò sia occultamente d'accordo col re ; et li loro predicanti non si attentano più di andare soli come prima, ma sempre hanno in compagnia gente armata » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 258 *orig.* ; MPV, IV 745 psl.).

³¹ « Ritornando a Roma mons. il vescovo di Bertinoro [nuncijus] non ho voluto mancare... di farle sapere che già sono in Vilna, dove procuro con ogni maniera possibile di restituire il culto di Dio et di riformare questa chiesa secondo gli avvertimenti datimi dal sudetto monsignore, a cui non è dispiaciuto qualche principio de le mie attioni, le quali mi sforzo che šieno tutte volte al servizio di Dio et a la devotione di cotesta Santa Sede » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 241 *orig.* ; MPV IV, 745 psl.).

dispensai ganti. Apie saru pirmuosius žingsnius Vilniuje vysk. Radvilas taip pat praneš karaliui Batorui (VIII.18)³² ir Gniezno arkivyskupui Karnkovskui (VIII.21)³³, šiam pridamas ir nuorašus laiško karaliui, potvarkio d l knygos spausdinimo ir potvarkio d l rezidencijos prievol s (apie kur užsiminsime v liau).

Nepatenkinti d l griežt naujo vyskupo sak evangelikai atsiunt pas j delegacij pasisk sti. Nuncijus rašo, kad vyskupas nuosekliai, protingai ir aiškiai delegatams išd st s dalyk pad t , taip kad buv tiesiog priblokšti³⁴. Rugs jo 16 d. Lietuvos bajor evangelik delegacija tuo reikalu nuvyko pas karali , apsistojus Pskove, ir kartu skund prieš dr sius vyskupo potvarkius teik Vilniaus pilininkui Eustacbui Valavi iui, kad j su paaiškinimais perduot karaliui. Susipažin s su išd stytai skunde priekaištais, karalius Steponas delegatams dav nevisai palank atsakym . B tent, jiems paaiškino, jog tuomet, kai svetim nam pragaištingos (*pestilentes*) knygos platinamos sav j nam paniekai, yra leistina tokias knygas drausti. Panašiai ir su laidotuvi eisenom, kurios es vedamos pro gerbiamo vyskupo r mus ne iš kokio reikalo, o tik d l paniekos. Karalius pasisak užgiri s vyskupo nuostatus, ta iau d l kai kuri dalyk j tur s persp ti. Jis trokšt s, « kad visi viena širdim ir vienom l pom garbintume Viešpat , bet jei tai n ra manoma, pats esu pasiruoš s už katalik tikyb ir krauj pralieti »³⁵. Delegatams pažad jo

³² Vat Arch., Polonia 18 f. 232-233 *nuor.* (naujo nuncijaus vysk. Alberto Bolognesi persi stas Romon ; jis pats anks iau buvo nuncijus Venecijoje).

³³ Žr. MPV V, 45 psl. 9 išnaš .

³⁴ Žr. aukš iau 30 išnaš .

³⁵ «Die hesterno 16 septembris proceres Lithuani Maiestatem Regiam adierunt ibique D.no castellano Vilmensi [Eustachas Valavi ius, Vilniaus pilininkas] causam agente omnium, de R.mi D.ni [t. y. Vilniaus vyskupo] praeclaris et fortibus illius ausis et factis conquesti sunt ; attulerant autem et litteras, quas ipsimet confeceant ad R.mun D.num insinuantes, ut Maiestas Sua illis subscriberet, non tamen aperte id petentes, s d de dandis tamen litteris urgentes. Serenissimus rex ad haec audisse se quaedam ex his, quae illi referrent, tamen inquit eum, qui domi alienae libros pestilentes divendit, cum ad domus eius possessoris ignominiam id cedat, licitum est reprimere ; nec mirum prohibitam funerationem gestationem circa aulam R.mi D.ni, si id videbat ab haeticis non ob necessitatem aliquam, sed ob illi exhibendam ignominiam fieri. Unde laudare se ex una parte factum R.mi D.ni dicebat, quamvis ex altera aliquid fortasse notae vel culpa aliqua non videretur vacare. Dixit et illud optare se quidem, ut omnes uno corde et ore laudemus Dominum, si tamen id fieri nequit, se nihilominus pro religionis catholicae defensione sanguinem profusurum, immo et profundat, adiecit se optare et cupere ». Iš T. Martyno Laternos, S. I., karaliaus pamokslininko, laiško, rašyto Pskove 1581.IX.17 d. Vat. Arch., Polonia 15-A f. 173 *nuor.* ; MPV V, 52 psl. Žr. Vat. Arch., Polonia 18 f. 275 *orig.* (nuncijaus Bolognetti pranešim iš 1581.X.25).

duoti kanceliarijos paruošt oficial rašt . Karalius Steponas rugs jo 13 d. pasiunt laišk ir vysk. Radvilui: giria jo uolum ir apdairum einant ganytojo pareigas, ta iau skatina b ti atsargesniu, kai neramumai valstyb je vyksta ; reikia tod l griežtumo vengti ir visuomet ieškoti švelni priemoni ³⁶.

Jauno vyskupo uolum ginant katalik tik jim pagyr ir kitiems vyskupams pavyzdžiu stat , kaip jau min jom, nuncijus Caligari. Gyr taip pat ir naujasis nuncijus vysk. Bolognetti: « Daug nekalb siu apie tai, — raš jis 1581 m. spalio 11 d. Komai, — kiek gera padar gerb. Vilniaus vyskupas, stodamas prieš kai kuriuos paskutini laik klaidatiki išsišokimus »³⁷.

Neramum laikai. M s dien rašytojai, paliet vysk. Radvilo griežt elges evangelik atžvilgiu ir klaidatiki rašt deginim , j smerkia d l netolerancijos. Pavyzdžiui, toks T. Nowakowski j vadina «lietuvišku inkvizitorium» ir fanatiku³⁸. Nepamirština ta iau, kad kiekvienas laikotarpis reikia vertinti ne ši dien mastu, bet atsižvelgiant viet ir laik . Protestantizmo banga, siveržusi Lietuvon, sujudino ram žmoni gyvenim iki pat pašakn . Smurtas buvo naudojamas atimant katalik bažny ias ir kitas nuosavybes, naikinant šventus paveikslus, kryžius, bažnytinius rakandus, išjuokiant katalik pamaldas, procesijas, užpuldin jant atskirus asmenis. Nenuostabu tod l, kad fanatizmo p dsak bei išsišokim tur jo pasitaikyti abiejose pus se. M s kalbamam laikotarpy panaši kivirtarp katalik ir sta iatiki neužtinkama. Tik v liau, po Brastos unijos (1596), tarp unit ir likusi sta iatiki prasid jo trintis.

Štai, pavyzdys iš Radvilo vyskupavimo laik . 1588 m. rugpi io 24 d., šv. Baltramiejaus švent je, Vilniaus pranciškonams giedant mišparus ir daugeliui žmoni esant j bažny ioje, iš kažkur atvyk s evangelikas Lesman su dviem ginkluotais vyrais, švaistydami

³⁶ Žr. Vat. Arch., Polonia 15-A f. 172 ; MPV V, 52, psl. 4 išn.

³⁷ « Non m'estenderò a dire, quanto bene mons. R.mo vescovo di Vilna, in certe insolente fatte ultimamente dagli heretici, habbia difeso la dignità della Chiesa » (Vat. Arch., Polonia 18 f. 295 *orig.* ; MPV V, 61 psl.).

³⁸ « Der « Entschiedene Christ » hat bei dieser Gelegenheit viele kostbare Werke vernichtet. Er hat, ohne zu zögern, auch die Schriften seines Vaters ins Feuer geworfen. Nach dem heiligen Feuer zu urteilen, das in den Augen des litauischen Inquisitors loderte, hätte er vermutlich auch seinen Erzeuger auf dem Scheiterhaufen schmoren lassen. Wer weiss - Fanatiker sind zu allem fähig ». T. Nowakowski, *Die Radziwills*, Münchenas 1966, 82 psl. Nemanome, kad tuomet daug « brangi veikal » buvo sudeginta. Tuometin s klaidatiki broši ros dažnai buvo tik šlamštai su piktais užgauliojimais ir švent dalyk niekinimais, o ne rimti svarstymai.

kardais, raiti siverž vid ir, g sdindami žmones, pro tarp jojo pirmyn ir atgal. Vyrams subruzdus, jie iš bažny ios pasišalino, bet lauke, rad daugiau savo s br , iš naujo band laužtis. Ta iau durys jau buvo uždarytos. Vienuoliai kreip si pil , prašydami pagalbos, ta iau jos nesulauk . Imta skambinti varpais. Susirinko nemažai katalik , kurie šoko vytis sibrov lius. Šie kapin se dar sužeid kelet žmoni , pagaliau buv suimti, atvesti pranciškon vienuo lyn ir uždaryti. Buvo pranešta apie tai Vilniaus vaivada, Kristupui Radvilui, kuris buvo evangelikas³⁹. Tas sak triukšmadarius paleisti. Netrukus miesto advokato, evangeliko, ir kai kuri tarybos nari (prokonsul) pasi sti kariai su m ir uždar kal jiman vis eil katalik , ir ne vien tik t , kurie buvo puol bažny ios sibrov lius. Buvo baiminamasi, kad jie bus nužudyti. Pasirod , jog evangelik vadovai buvo dav kariams ir daugiau laisvi švaistytis : « Taigi jie gal jo, kiek nor jo, — rašo vienuolis T vas Morus kard. Aldobrandinui, brautis bažny ias, griauti, deginti, (žmones) mušti, žudyti, ir likti nenubausti. D l tos didel s Bažny iai daromos skriaudos teikiau protest ponui vaivada, ponui advokatui, ponams prokonsulams, bet jie nesiliauja suimin ti pilie i . Dabar prašau J s Šviesyb s protingos pagalbos, kad užtartum te pas karali »⁴⁰. Apie vyki eig vienuoliai praneš karaliui, kard. Radvilui (kurio tuomet nebuvo Vilniuje, nes lank parapijas) ir kard. Aldobrandinui, specialiam popiežiaus legatui, tuo metu buvusiam Krokovoje⁴¹.

Vilniaus vyskupui teko rimtai susir pinti. Gav s išsami pranešim apie nemalonius Vilniaus vykius, iš Igumeno jis 1588. IX.18 d. kard. Aldobrandinui Krokuv raš : « Dar negana, kad priešai su arkliais joja bažny ias ir su šautuvais bei kardais daro negird tus puolimus prieš šventus paveikslus, bet, Vilniaus vaivados padedami, užsipuola netgi tuos, kurie buvo stoj ginti bažny ios. Negana to (kas dar blogiau), su aršia pagieža yra met kal jim kelet žymesni miestel n katalik , kurie ne tik kad nedalyvavo susir mime, bet t valand iš viso nebuvo Vilniuje. Dabar viešai kalbama, kad

³⁹ Kristupas Radvilas, vad. Perk nas, Rudojo Radvilo s nus, 1579-1584 Trak pilininkas, 1584-1603 (iki mirties) Vilniaus vaivada ir kartu nuo 1589 didžiosios Lietuvos kunigaikštijos didysis etmonas. Žr. LE XXIV, 387 psl.

⁴⁰ « Ergo poterunt qui voluerint in tempia irrupere, evertere, ignem subiicere, vulnerare, interficere, et impune abire. Hanc iniuriam magnam Ecclesiae protestatus sum domino palatino, domino advocato, dominis proconsulibus, at non desistunt a captura civium. Nunc prudentia Ill.mae Dominationis Vestrae succurrat nobis apud regem », rašo iš Vilniaus 1588.IX.10 d. T vas Morus kard. Aldobrandinui (Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 102v).

⁴¹ Vienuoli laiškai yra Vat. Arch., F. Borgh. III 72-A f. 72 rv ir 141 *orig.*

visai prieš sveik prot ir neatsižvelgdami karali jie nori žengti žingsn pirmyn ir liepti nukirsdinti galvas suimtiesiems, iš paniekos katalik religijai ir mums visiems ». Toliau kard. Radvilas pažymi, jog raš s karaliui, o kartu ir pop. legatui, prašydamas užtarti, « kad tas gaisras nesipl st toliau ; nes aš ne tik kaip kardinolas ir vyskupas, bet kaip (eilinis) katalikas b siu priverstas stoti ginti tai, k pasaulyje turiu (brangiausia), ... aukodamas savo krauj ir gyvyb ». Tuo tarpu klaidatikiai apmok milicij , «ir kas pavojingiausia, apie 700 bajor klaidatikiai yra sudar s jung pulti m s katalikus ir terioti bažny ias bei vienuolynus »⁴². Ir tai vyksta, — pažymi kardinolas, — ne kokio žymaus pono gyvenamoje vietoje, bet Vilniuje, karališkame mieste, ir prieš bet kok sveik galvojim .

Neatrodo ta iau, kad b t buv prieita prie dideli aštrum . Iš T. Bernardo, karaliaus kapeliono, laiško, rašyto kard. Aldobrandinui spalio 5 d. (t. y. po m nesio) sužinome, jog karalius Zigmantas Vaza m si žygi sudrausti Vilniaus vaivad , o Lietuvos didikams sak perži r ti byl ir an arš j ramyb s drumst j atitinkamai nubausti. Karalius paraš s laišk ir kard. Radvilui, j paguosdamas ir žad damas remti⁴³. Kard. Radvilas netrukus (1588.XI.10, iš Zaras) rašydamas tam pa iam kard. legatui, pažymi, jog, deja, negal si s dalyvauti Vilniaus teisme, svarstant an ž li j klaidatikiai byl . Jis pasitrauk s laikinai iš Vilniaus, kadangi ten m reikštis maras. Toliau jis praneša, kad ir Minske, taip pat karališkame mieste, jo vyskupijoje, kažkoks klaidatikis be leidimo dr s s pastatyti savo « sinagog » ; tas žmogus, ginkluot vyr padedamas, neseniai kapi-

⁴² « Et che non bastano a gli avversari d'andare a cavallo entro alle chiese, et con archibuggi et spadoni far inaudite insolenze con le sacre immagini, ma col palatino di Vilna invehiscono pur troppo sopra quelli, ch'erano saltati alla difesa della chiesa. Anzi (quel ch'è peggio) per sfogar l'acerbo dispetto han fatto incarcerare alcuni più potenti cittadini cattolici, quali non solo non furono presenti al tumulto, ma né anco a quell'ora erano in Vilna. Et si dice pubblicamente, che senza haver rispetto alla raggione et al re, vogliono procedere avanti et fargli decapitare in contumelia della religion' cattolica et di tutti noi altri. M'è parso con ogni prestezza darne conto alla Maestà del re et giontamente a Vostra Signoria Ill.ma, acciò con l'autorità sua provegghi, che questo foco non vadi più avanti ; perché io sarò forzato non sol come cardinale et vescovo, ma come cattolico mettere in sbaraglio ciò che ho al mondo col sangue et colla vita. Fanno già (come m'awisano) propugnacoli alle loro sinagoghe, assoldano le militie et mettono in guarniggione le genti di lor fede ; et quel ch'è la somma d'ogni pericolo, circa 700 gentilhuomini heretici [1713v] hanno fatto legha di dar adosso a nostri cattolici et di saccheggiar le chiese et monasteri. Qui non sol si gioca dell'autorità mia, che sono una persona sola, ma et di tutta la Chiesa et di Sua Maestà imprima, poiché ogni cosa si fa non in lochi di particolari signori, ma in Vilna, città regia, et contra ogni sorte di raggione » (Vat. Arch., F. Borgh. Ili 72-A f. 113rv orig.).

⁴³ Vat. Arch., F. Borgh. Ili 72-A f. 141 orig.

n se sužeid s kelis katalikus ir išniekin s katalik bažny i «ginglais ir krauju»⁴⁴.

Kad vairios protestant sektos nedrumst Vilniaus gyventoj nuotaikos, vyskupas tur jo ne kart stoti prieš vairias j užmarias. Iš jo pranešimo karaliui 1588 m. birželio 10 d. sužinome, kad evangelikai kalvinai ar cvinglinai (Zvinglio pasek jai) buvo nutar steigti Vilniuje savo universitet ir jau pramat viet , kur namus statyti, taip pat ir l šas profesori išlaikymui. Jie buvo besium i pasiuntinius pas karali , kad steigim patvirtint . Kard. Radvilas, kaip vietos ganytojas, klausydamas s žin s balso, kreip si karali , prašydamas, kad ko grei iausiai šiai blogybei už bt už aki : juk jis tur s b ti ištikimas Kristui ir parodyti nuoširdži meil respublikai. «Nes velnias, — rašo kardinolas, — nieko tinkamesnio negal jo išgalvoti viešai ramybei, tiek politinei tiek bažnytinei, drumsti ir neramumams kelti, kaip tai, k šitie piktos dvasios kurstomi žmon s išgalvojo. Juk jei tame pa iame mieste, kuriame tik viena tikyba išpaž stama ir viešai ramybei išlaikyti jokiu b du n ra leidžiami du universitetai, veiki po ta pa ia v liava, juo labiau negalima leisti dviej universitet — vieno katalik , antro klaidatiki . Kai šie iki šiol tik liaudies mokykl sireng , pavartodami j g ir neteisyb mano pirmtak no atžvilgiu, ir tai su dideliais sunkumais gal jome išlaikyti taik , kas bus tuomet, jei prieš vien altori bus pastatytas kitas altorius, tai yra š tono akademija prieš J zaus akademij , kuri jau kelet met šio miesto didžiai pažibai ir visos Lietuvos naudai oficialiai buvo steigta Vyriausiojo Ganytojo Grigaliaus XIII ir Stepono Pirmojo, Lenkijos karaliaus»⁴⁵. Kardinolas tikisi, jog karalius

⁴⁴ « Et adesso ferito nel cimitero alcuni cattolici, et hanno profanati la chiesa con le armi et col sangue » (Vat. Arch., F. Borgh. Ili 102-EF f. 189-190 *orig.*).

⁴⁵ « Superioribus diebus in quodam conciliabulo hic Vilnae habito decreverunt haeretici Calvinistae aut Cvingliani, ad obsistendum Ecclesiae Catholicae et diffundendum virus suae pestilentissimae haeresis, quendam universitatem seu academiam in hac civitate erigere, eamque omni qua poterunt autoritate stabilire... Nihil enim poterat daemon ad perturbandam pacem publicam, tam politicam quam ecclesiasticam, et ad tumultus excitandos aptius excogitare, quam quod isti homines malo agitati spirito excogitarunt. Nam si in eadem civitate, in qua unica tantum religio colitur, ob publicam pacem conservandam nulla ratione duae universitates [f. 143v] sub eiusdem fidei vexillo militantes admittuntur, quantumvis admittendae erunt duae universitates, una catholica, haeretica altera. Hactenus triviali duntaxat schola, quam per vim et iniustitiam meo praedecessori illatam extruxerunt, cum somma difficultate potuimus pacem conservare ; quid fieret, si erigeretur altare contra altare id est academia sathanae contra academiam Iesu : quae iam ab aliquot annis cum magno huius civitatis splendore et totius Lituaniae emolumento autoritate Gregorii XIII Pontificis Maximi et Stephani Primi Poloniae regis stabilita est... Ego certe mortem potius oppetere paratus sum, quam ut vel tantillum illis hac in parte permit-

pro domo Dei pasirodys kaip galinga siena ir savo orumu sulaukys klaidatiki užma ias. « O aš tikrai — priduria Vilniaus vyskupas — esu pasiruoš s veikiau mirti, negu šioje srityje aniems nors truput nusileisti», tuo b du Dievo priešams teikdamas progos džiaugtis.

Vyskupui taip stipriai pasisakius ir, aišku, Vilniaus katalikams priariant, karalius neleido cvinglinams atidaryti Vilniuje savo aukštosios mokyklos. Kaip nuncijus Romai praneš , karalius dav palank atsakym kard. Radvilui, ir « man laisvai pažad jo, kad visuomet juos (cvinglinus) sudraus, jei v l bandys statyti tuos nedorus reikalavimus »⁴⁶.

Apie 1585-1586 m. b ta nusiskundim ir iš Kauno. Toks Jok bas Voroneckis⁴⁷, be kit beneficij Lenkijoje ir Geranaini prepozitoros, buvo gav s ir Kauno parapij . Ieškodamas pelno, jis tos parapijos beneficij , prieš bažnytinius statymus, buvo išnuomav s vokie iams klaidatikiams, kurie ten, labai piktindami žmones, skleid savo klaidas ; tuo tarpu Kaunas buv s ištisai katalikiškas. Vienoj Komos kurijos 1586 m. instrukcijoje užrašyta, jog d l t Kauno klaidatiki daug širdies skausmo tur j s kard. Radvilas, nes jo vyskupijai priklaus Kaunas⁴⁸. Kardinolui pavyko t reikal sutvarkyti. Iš viso, daugelis vairi protestantišk sekt vadov buvo kitatau iai; pavyzdžiui, buvo pasižym j lenkas Volanas, Blandratas ir eil kit ital , jau min tas vokie tis Lesman ir kiti.

tere debeam ». Šis raštas buvo duotas Vilniuje ; jo nuorašas yra Vat. Arch., Polonia 25 f. 143rv ; išsp. A. Theiner , *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t., Romae 1863, 37 psl.

⁴⁶ Nuncijus Di Capua kard. Montaltui 1588. .5 d. iš Krokuvos praneš : « Per oviare alli disegni dei Zvingliani di Vilna, gia s'ottenne una inhibitione dal Ser.mo re, che non debbano innovare cosa alcuna ; et si mandd molti giorni šono al'M.mo signor cardinale Radgivil, et ii Ser.mo re mi promise liberamente, che li havrebbe ributtati sempre, che le faranno uesta empia richiesta » (Vat. Arch., Polonia 26 f. 124 v. *orig.*).

⁴⁷ Jis buv s Gniezno arkivyskupo Uchanskio giminaitis, kadaise nor j s patekti j Žemai i vyskupas, bet tuomet (ir pa iam Jurgiu i Radvilui Romoje rekomendavus) Merkeli s Giedraitis 1576.1.16 d. paskirtas Žemai i vyskupu. V liau Voroneckis buvo nominuotas Kijevo vyskupu.

⁴⁸ Romos kurijos instrukcijoje, kuri 1586 m. buvo nusi sta nuncijui Lenkij , apie Voroneckio elges taip rašoma : «Nominato ai vescovato di Kiovia Giacomo Vorogneski, altrimenti Sbaraski, gi šono forse pii i di due anni, che fu nominato ai Papa ». Bet jis es s netinkamas, nes nusikalst s Bažny ios nuostatams d l neteis to keli beneficij laikymo, b tent: « Teneva la prepositura di Loviz, diocesi di Gnesna, ii [L 117] plebanato di Couno, dioc. di Vilna, la prepositura di Geranovia. Et si dice anco, che ha fatto certo contratto con gl'heretici forestieri, che stanno nella citt di Couno, per ii quale, col pagarlisi un tanto l'anno, permetteva loro l'essercitare l'heresie. Il che è di grandissimo scandalo in uella citt , che cattolica, fuo; i che li forestieri Tedeschi, et se ne duole l'ill.mo signor cardinale Radzivillo, vescovo di Vilna » (Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f. 10v-11 *reg.*).

Kova su negerov mis. Jau nuo seno Lenkijoje, o kartu ir Lietuvoje, buvo sikeroj s nelemtas paprotys dvasiškiams (kartais net ne kunigams, o tik su tonz ra) leisti užimti kelias beneficijas ar parapijas, iš j pelnytis, neinant pareig ir nereziduojant. Juk negi galima gyventi keliose vietose tuo pa iu metu, ypa kai viena parapija toli nuo kitos. Pagal Tridento susirinkimo griežtai reikalaujam rezidencijos prievol , vysk. Radvilas tuojau po savo ingreso, 1581 m. rugpi io m n., išleido potvark , kuriuo nereziduoj asmenys buvo pareigojami atvykti savo turim parapij ir patys, ne per kitus, eiti pareigas; priešingu atveju, jie tur jo netekti beneficijos ⁴⁹. Vyskupas reikalavo, kad savo beneficij Vilniaus vyskupijoje atsiskaityt toks Patricijus Nidecki, karalien s sekretorius, tur j s beneficij Lenkijoje ir kartu buv s Vilniaus prelatas arkidiakonas. Taip pat Stanislovas Pogelvederis, buv s karalien s tarnyboje, tik tuo metu išvyk s Ispanijon. Karalien juos užsistojo ir praš vyskup abiems palikti min tas beneficijas. Taigi vyko nesusipratimas. T vas Posevinas 1581.X.16 d. raš nuncijui Bolognetti, kad jis pad t t klausim išspr sti: iš vienos pus s, karalius tur jo skaitytis su karalien s pageidavimais, o iš antros — reik jo nenumušti jauno uolaus vyskupo po⁵⁰. Pogelvederis, atrodo, Vilniuje beneficijos neteko, bet Nideckis, net ir skiriamas Livonijos vyskupu kietai laik si savo beneficij . Klausimas ta iau tuo b du išsirišo, kad Nideckis, paskirtas vyskupu, vos tik nuvyk s Livonij , 1586 m. mir ⁵¹. 1582 m. vasario m n. Vilniaus sinodo metu, vyskupui reikalaujant, nutarta atstatyti iš Vilniaus prelat ros Mikalojus Pacas, nominuotas Kijevo vyskupas,

⁴⁹ Kartu su savo laiško karaliui nuorašu ir potvarkiu d l kny spausdinimo vysk. Radvilas 1581.VIII.21 d. Gniezno arkivyskupui Karnkowskui nusiunt ir potvark d l rezidencijos ; jis rašo : «... mitto exemplum litterarum rnearum ad Ser. mum regem datarum et edictorum promulgatorum, quorum unum est de impressione et venditione librorum, alterum de residentia eorum, qui in dioecesi Vilnensi obtinent beneficia » (MPV V, 45 psl., 9 išnaša). Paties potvarkio teksto archyvuose nepavyko surasti.

⁵⁰ « In che ho risposto al re et al signor cancelliere [Jonas Zamoiskis], che mi pareva che due cose potrebbono farsi in questo : l'una che non si disanimasse quel signore giovine [t. y. jaunas vyskupas], il quale corno anco mi scrive il suo secretarlo... va sempre pigliando migliore indirizzo nelle cose della sua chiesa, perciöché, se vedesse che il re cominciasse colla sua autorità ad impedirgli il progresso che comincia a fare, potrebbe finalmente darsi all'ocio, con nissuna speranza di potere promuovere quel che è tanto necessario a quel vescovato ; l'altra, che, se sua maestà non volesse disgustare la regina, ella si rimettesse a Vostra Signoria 111.ma * (Vat. Arch., Polonia 18 f. 315 ; MPV V, 75-76 psl.).

⁵¹ Žr. instrukcij iš 1586 m. (Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f. 12 rv.). Andrius Patricijus Nidecki Vendos vyskupu paskirtas 1585.V.20 d. ; mir 1586 m. žr. *Hierarchia Catholica*, III t. (Münsteris 1923, 329 psl.).

kuris buvo tariamas herezija. Karalius ta iau dels ir nieko nedar . Tik 1584 m. pavyko vyskupui iš jo galutinai atimti Vilniaus beneficij ⁵². Jau min jome Jok b Voroneck , iš kurio taip pat buvo atimta Kauno beneficija. V liau vysk. Radvilas nebebuvo toks griežtas šioje srityje, ta iau visuomet r pinosi, kad beneficij tur s ir nereziduoj s asmuo savo vietoje statyt gerai pareigas atliekant kunig , kuriam anas tur jo skirti atitinkam atlyginim . Klausimas buvo painus, nes daug kas priklaus nuo karaliaus ir nuo Romos kurijos.

Kard. Radvilas gyn Lietuvos katalik teises tiek vietiniuose Vilniaus seimeliuose, tiek bendruose seimuose. ia jis buvo tikrai pareigingas : kai gal davo, net kasdien, pats dalyvaudavo seimuose ar senate⁵³, o jei ne — si sdavo savo galiotinius. Jei reikalas katalikams buvo svarbus, sakydavo net specialias pamaldas bažnyiose. Kardinolo sekretorius kan. Fulgineus iš Vilniaus 1585.1.8 d. nuncijui rašo ⁵⁴, jog už 5 dien kardinolas iš Vilniaus turi skubiai vykti Ryg , tod l Varšuvos seim nusiunt du prelatu. Tuo tarpu šiandien Vilniuje pradedamos 40 valand pamaldos, o po j maldos bus t siamos dien ir nakt tol, kol vyks seimas ; varpais bus pranešama žmon ms, kada rinktis, o vienuoliai pasikeisdami laikys pamaldas ; panašiai anks iau buv meldžiamasi karui vykstant. Ir daugiau buvo atvej , kai kardinolas sakydavo melstis Vilniaus bažnyiose, pats kartu meldavosi, o paskui vykdavo seim . Apie vykius ar seim darbus jis kartais pranešdavo Romai. 1589 m. kovo 26 d. iš Varšuvos jis raš popiežiui Sikstui V, pranešdamas, jog maras Lietuvoje jau liov sis, o valstyb je vyk nesusipratimai Zigmant Vaz išrinkus karalium jau es baigiami išlyginti; jis pats dalyvauj s bendrame Varšuvos seime, «kur, — rašo, mane sulaiko labiau viešieji religijos reikalai, negu mano privatiniai». Ypa bažnytini s jurisdikcijos klausimas es s keliamas seimuose ir senate ; « kiek tai lie ia mane, niekuomet nenustosiu savo ištekliais ir savo krauju ginti m s švent katalik religij . M s vyskupai mane remia »

⁵² Nuncijus kard. Bolognetti 1584.III.5 d. Romai praneša, jog karalius tikrai pasižad jo iš « sibrov lio » nominuoto Kijevo vysk. Paco atimti beneficijas : « Mi ha promesso Sua Maestà, conforme a quello che scriveva il signor cancelliere [J. Zamoiskis] et che mi è stato promesso tante volte, voler rimuovere l'intruso di Chiovia da quel vescovato, al che tanto più l'ho animata con far la fede, si come ha fatto ancor il signor card, di Vilna, della buona dispositione che in ciò ha trovato negl'altri senatori Sua Signoria Ili.ma » (Vat. Arch., Polonia 21 f. 77 *orig.*; MPV VII, 119 psl.).

⁵³ Vyskupo sekr. Fulgineus iš Vilniaus 1582.1.7 d. nuncijui raš apie «savo monsinjor , kuris kasdien eina senat » (mons. mio, il quale va ogni giorno in senato) (Vat. Arch., Polonia 19 f. 1).

⁵⁴ Vat. Arch., Polonia 21 f. 68 *orig.*; MPV V, 576 psl.

— jis toliau rašo, — «ir nuncijus viename pos dyje juos gerai pakaitino, taip kad, tikiuos, netrukus sulauksime ger vaisi»⁵⁵. Katalik teis s klausimus vyskupas Badvilas jau nuo 1581 m. vairiais atvejais tur jo svarstyti Vilniuje, Lietuvos III-jam Statutui ruošti komisijoje. ia jis yra dav s svar naš . III-sis Lietuvos Statutas buvo paskelbtas 1588 m. Šio dalyko daugiau nelie iame, nes tai atskira plati tema.

Vienuolij globa. Katalikyb stiprindamas Vilniaus vyskupijoje, kard. Badvilas r m vienuolijas, tas tikras katalik tvirtoves. Jau min jome, kad jis, b damas j zuit mokiny, ypatingai buvo jiems prielankus ; t prielankum jis dažnai viešai pareikšdavo. vairiom progom iš savo paveld t nuosavybi jis skyr , be to, stambius kius Vilniaus akademijai⁵⁶. Kaip vietos vyskupas, jis buvo akademijos-universiteto kancleris.

Apie tai, kaip vyskupas r m pranciškonus, mus informuoja T. Tomo Dygon *Chronologija* (rankraštis). Ten yra užrašyta, jog Lvovo arkiv. Jonas Dimitras Solikovskis ⁵⁷ ir Vilniaus vysk. Badvilas stipriai par m šv. Onos bažny i Vilniuje, kuri po gaisro tur jo b ti atstatyta. Prie jos buvo šv. Onos brolija, kuriai priklaus daugelis ir žymi asmen ; vysk. Radvilas ragino žmones stoti ši brolij ir užsiimti labdaros reikalais. T vas Dygon apie vysk. Radvil rašo, jog «jis su savo kapitula d l ne tik tinos meil s, kuria globojo m s ordin , pasir pino, kad min ta brolija ir bažny ia stambiomis l šomis puošniai b t atstatyta»⁵⁸.

⁵⁵ « Hora che per Dio gratia la peste è cessata et la pace (mercè la paterna cura di Vostra Santità) è seguita, con l'occasione che mi s'appresenta non voglio mancare di basciarle i piedi et di raccomandarmele humilissimamente in gratia. Mi trovo qua a questi comitii generali del regno, dove mi trattengono più i negotii publici della religione, che i miei privati : poichè 'l negotio della giurisdittione ecclesiastica ventilato già in tanti et tanti comitii mai ha potuto havere, per la potenza degli avversari, buon fine. Ho fatto et in senato et fuori quel che si conviene alla persona mia, et non mancarò mai per quel che tocca a me, et con la robba et col proprio sangue di difendere nostra santa religion cattolica. Questi nostri vescovi m'hanno fatto bona spalla, et mons. nuntio in una convocatione che fece li riscaldò tanto bene, che spero presto vederne qualche buono effetto » (Vat. Arch., Polonia 31 f. 62 orig.).

⁵⁶ T vas Skarga 1581.XI.13 ir 27 d. iš Vilniaus praneša j zuit generolui Klau-dijui Aquavivai, kad vysk. Radvilas akademijai visiškai atidav Žemaitkiem ir kita. Žr. J. Syganski, *Listy ks. Piotr Skargi z tat 1566-1610*, Krokua 1912, 165-167 psl.

⁵⁷ Jonas Dimitras Solikowski, 1582-1583 m. valstybines pareigas j s Livonijoje, paskui Lvovo arkiv. (1583-1603). Žr. *Hierarchia Catholica*, III t. 223 psl.

⁵⁸ « Tandem per R.mum D.num Ioannem Demetrium Solicovium, archiepiscopum Leopoliensem et III.mum D.num Georgium Radivillum, episcopum tune Vilnen-

Kard. Radvilas džiaug si, kad jo brolis Mikalojus Kristupas Nesvyžiuje, taip pat Vilniaus vyskupijoje, 1589 m. steig seseli cister-si vienuolyn . Jis jau anks iau r m savo brolio pastangas atgaivinant tenai katalikyb , kuri j t vo klaidatikio buvusi visai sužlugdyta. Šiuo metu ten es jau daug daugiau katalik , negu evangelik . Dabar kardinolas 1589.IX.15 d. laišku iš Nesvyžiaus prašo popiežiaus, kad min t steigim patvirtint , nes tos vienuolijos trokšt daugelis vietos katalik , ir es nemažai moter , kurios norin ios pilnai Dievui pasišv sti⁵⁹. Vyskupas labai džiaug si, kai gr ž s iš Pragos 1589 m. rugs jo m n., pamat , jog brolis ten pat Nesvyžiuje jau buvo pastat s gražius j zuit kolegijai namus su bažny ia ; tuo tarpu dar buvo statomi kiti namai — konviktoriams (kolegijos pasaulie iams aukl tiniams)⁶⁰.

Popiežiai laimino jauno Vilniaus vyskupo pastangas vairiais atvejais. Pavyzdžiui, 1582 m. vasario 1 d. pop. Grigalius XIII, gav s vysk. Radvilo pranešim , savo laiške pažym jo: «Rašai, kad dedi visas pastangas, kad Dievo kultas b t gr žintas tavo vyskupij , kad tai, kas negera, b t pataisyta, ir kad jau pad jai kai kuriuos pagrindus tiems dalykams ... Viskas eina Dievo garbei...

sem cum suo capitulo, ob incredibilem amorem, quo ordinem nostrum prosequebatur, societas praedicta et ecclesia [Šv. Onos] cum magno sumptu artificiose est denuo extructa [šone prirašyta : ex lateribus — iš plyt] et aedificata, ac per consensum et confirmationem Sacrae Sedis Apostolicae per R.mum D.num Andream Caligarium, nuntium apostolicum approbata et confirmata » (Thomas Dygon, *Chronologia O.F.M. de Observantia*, II t. 3 psl. ; rankraštis rašytas 1656 m., dabar Krokuvoje). Kadangi Šv. Onos brolij patvirtino nuncijus Caligari, jau esant Vilniuje vysk. Radvilui, tai tur jo vykti 1581 m. rugpi io m n. Min tame rankraštyje toliau pažymima, kad J t brolij stojo daug žymi , asmen , pradedant nuo karaliaus, kunigaikš i , prelat , klebon , konsul , *totoque senatu Vilnensi*, ir kit abiej ly i asmen . Pranciškoni es d kingi vysk. Radvilui už param .

⁵⁹ « Vorrei, che Vostra Santità intendesse da altri che da me le molte attioni del signor duca mio fratello [Mik. Kristupas] in aiutar nostra santa religion cattolica... Perché ha da sapere Vostra Santità, ch'essendo nostro padre de primi heretici di queste parti havea talmente scancellato ogni memoria della religion cattolica, che in tutti i nostri beni non ve n'era restato né un minimo sentore. Hora io istesso per carico dell'offitio mio sono andato là et ho toccato con mani, che maggior è '1 numero de' cattolici che degli heretici ; et tuttavia (col favor d'iddio) andiamo sperando di bene in meglio. Si è risoluto ancora voler erigere un monastero di monache, et questo fa, mosso dalle preghiere di molte gentildonne devote, le quali (vogliono) in tutto attendere a servire a Iddio in stato di castità et di devotione. Io ho visto il signor duca in ciò molto infiammato, havendo fatto un presente a questo monastero di due bellissime e ricchissime ville, oltre all'infinita commodità, che dona per edificar il monastero et la chiesa » (Vat. Arch., Polonia 31 f. 76 *orig.*).

⁶⁰ Apie tai 1589.IX.15 d. Kard. Radvilas raš popiežiaus valstyb s sekretoriui Kard. Montaltui. Vat. Arch., Polonia 31 f. 77 *orig.*

Tai priklauso tavo pareigoms, ir Mums džiugu... »⁶¹ Popiežius linki vyskupui ir toliau s kmingai dirbti, Dievo malonei padedant. Vyskup laimino ir džiaug si jo laim jimais v liau ir pop. Sikstas V. Rašydamas karaliui Steponui 1586.VII.12 d., jis pastebi: « Jau anks iau myl jome kard. Jurg Radvil , nes mat me jo kuklum ir pamaldum ... tikim s, kad jo darb ir pastang d ka ten kils religin pažanga ; nepaprastai džiaugiam s, kad J s Didenyb visa tai patvirtinate⁶².

Naujas vyskupo žygis : kunig seminarijos steigimas. Pagal Tridento susirinkimo primygtinai reikalaujam vykdyti nuostat , vysk. Jurgis Radvilas 1582 m. sausio 12 d. steig diecezin Vilniaus kunig seminarij , pradžioj 12-kai aukl tini . Seminarijai atidav savo nuosavus namus, kurie stov jo greta vyskupo r m , ir pasir pino jos išlaikymu. Ir Žemai i vysk. Merkelis Giedraitis Vilniaus seminarij siunt pradžioje 6, v liau 8 jaunuolius. Radvilas buvo pats pirmasis steigti seminarij visoje Lietuvos-Lenkijos valstyb je. Pavyzdžiui, Gniezno arkiv. Karnkowskis tik 1586 m., t. y. po 4 met , m konkre iai « galvoti » pas save steigti seminarij ⁶³.

Vilniaus kunig seminarijos steigimo dokumente vysk. Radvilas rašo: «Pagal Tridento susirinkimo nuostatus, Dievo garbinimui palaikyti bei katalik tikybai ginti ir platinti n ra nieko kilnesnio, kaip vyskupijose steigti seminarijas, kurios jaunuoliams diegt pamaldumo, dorybi ir vairaus meno pradus, kad tie jaunuoliai gal t eiti bažnytines pareigas. Kadangi ma iau Romoje ir kitur klierik seminarijas, nutariau ir ia toki steigti, kur kunig ir kit Viešpaties vynuogyne dirban i labai yra maža, steigti bei kurti kolegij , kurioje tam tikras lietuvi ir rusinu skai ius b t išlaikomas ir religingai aukl jamas (*erigere fundareque collegium, in quo certius*

⁶¹ « Quod scribis te omni cura et studio laborare et conari, ut Dei cultus in tua dioecesi restituatur, utque ea, quae istic depravata sunt corrigantur, iamque huius rei fundamenta quaedam icisse, cogitationesque omnes atque actiones tuas ad Dei gloriam conferre. Sunt haec omnia tuo officio et numeri congruentissima, Nobisque gratissima. Quod te hortemur, ut in ista voluntate perseveres, nihil est ; omnia enim pollicetur pietas tua ; quod autem his nominibus tibi tuaeque ecclesiae gratulemur, permultum * (Vat. Arch., Arm. 44 voi. 25 f. 105v reg. ; MPV V, 205 psl.).

⁶² « Amabamus antea Georgium cardinalem Radivilium ; eius enim modestiam pietatemque perspeximus, turn cum sanctae memoriae Gregorio Pontifice hue advenit electus Vilnensis : nunc autem tuo gravissimo testimonio eum plurimi facimus *. Ypa prisimena Radvilo puiki veikl Livonijoje. « Speramusque ipsius opera et studio magnos ibi in pietate progressus fore : quod idem Maiestatem Tuam confirmare incredibiliter laetamur » (Vat. Arch., Arm. 44 voi. 30 f. 210 ; Reg. Brev. 30 f. 208 reg. ; A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t., Roma 1863, 2 psl.).

⁶³ Žr. min t Romos instrukcij Vat. Arch., F. Borgh. III 67-A f.12 (34 nr.).

adolescentum Lituanorum et Ruthenorum numerus alatur et religiose educetur)»⁶⁴.

Rutheni, t. y. rusinai, buvo vadinami dabartiniai baltgudžiai ir ukrainiečiai. Toki Vilniaus vyskupijoje, ypač Gudijos srityje, buvo daug. Vysk. Radvilo laikais ypač buvo susirpinta juos išsta iatikyba spatraukti katalik tik jim .

Steigiamai seminarijai l šias sutelkti dabar, kai karas su Maskva buvo padar s daug valstybei nuostoli , yra sunku, — toliau pažymima seminarijos steigimo akte. Vyskupas rašo : « Paskyr me seminarijai savo paveld t Vozgelišk dvar su žmon mis, kaimais, dirvom, pievom, medaus stobriais, miškais, šilais, kalnais, sl niais, up mis, ežerais, mal nais, j mokesiais (pajamom), su teise medžioti visokius žv ris, gaudyti žuvis, ir su visom kitom teis m ». Kiek žinome, v liau vyskupas dar prid jo Karkažiškius, Pastovus, Ostrovit^{65 66}.

«Raginame savo mieluosius brolius Vilniaus katedros prelatus ir kanauninkus ir kitus asmenis vyskupijoje, turinius nuosavybi , užrašyti [seminarijai] koki savo turto dal . Tikimasi, kad iš karaliaus Stepono taip pat bus gauta parama, ir norime, kad karalius seminarij globot ». Iš tikro, patvirtin s seminarijos steigimo dokument , karalius jos išlaikymui dar prid jo por dvar⁶⁶.

Seminarijos prieži ra patikima katedros kapitulai, kuri tur s globoti jos turt ir visais svarbiais reikalais kreipsis karali . Klierik gi aukl jimas ir mokymas pavedamas Vilniaus j zuit kolegijos vadovybei, ypač jos rektoriui, kuris tur t tuoju perimti seminarij savo žinion, gav s generolo sutikim ; «jam jau raš me, ir tikim s palankaus atsakymo », — pažymi vyskupas.

Dokument vyskupas baigia: «Duota Vilniuje, m s prasto rezidencijoje, 1582 m. sausio 12 d., dalyvaujant sufraganui Metono vyskupui Kiprijonui, garbingiems [prelatams] Jonui Jar evskui dekanui, Benediktui Vainiui kustošui, Simonui Bžeziui giesmininkui, kanauninkams Laurynui Volskui, Tomui Makoveckui, Mikalojui Koriznai, Stanislovui Goreckui ir Marcellui Suchodolskim, be to, abiej teisi daktarui Augustinui Rotundui Mieleckui, karaliaus didenyb s sekretoriui, Stakliški seni nui, Vilniaus advokatui, ir kitiems». Karalius š seminarijos steigimo dokument patvirtino

⁶⁴ Seminarijos steigimo akt su karaliaus Stepono patvirtinimu išspausdino J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*; II t. Vilnius 1910, 92-95 psl.

⁶⁵ Przyalgowski, *ywoty Biskupów Wile skich*, II, 12 psi.

⁶⁶ B tent, Kolpienicos ir Lukiu dv., Naugarduko aps. (R. Kr asauskas, *Vilniaus kunig seminarijos*, žr. LE XXXIV, 153 psl.).

Rygoj, 1582 m. balandžio 13 d., dalyvaujant Žemaičių vyskupui Merkeliui Giedraičiui ir kitiems.

Vilniaus kunig seminarija netrukus pradėjo veikti. Daug tik tasi iš jos. Lietum Baltazaras Kalakauskas, kilęs iš Merkinės parapijos, 1583 m. kreipėsi vysk. Radvilai ir T. v. Possevinui, prašydamas, kad išrūpint jam iš Romos dispensaciją, nes esąs našlys ir nors stoti Vilniaus seminarijoje. Jis rašo: « Kadangi beveik visoje Lietuvoje ir Žemaitijoje yra didelė stoka lietuvių kunigų, kurie Dievo karalystę galėtų skelbti gimtąja kalba »; ne vien patys lietuvių, bet ir lenkų kunigai esą mažai, o tuo tarpu privis visoki nebergerai: didelė dalis bajorai esą užsikūtenę herezijos, o liaudis grąžinti pagonybę; iš to kstanties liaudies žmoniai galėtų tik vienas mokytis *T. v. m. s.* ir persižegnoti. Daug tikimasi iš Vilniuje steigtos seminarijos, ir ją, Kalakauskas, jį zuitai žadėjo priimti⁶⁷.

Laikui bėgant, seminarijoje vis labiau reikėjo remti medžiagiškai. Ją steigus, lygiai po mėnesio (1582.II.12) vykusiame Vilniaus vyskupijos sinode vysk. Radvilas iškilus seminarijos reikalams. Lėšoms telkti sinodas iš kapitulos tarpo išrinko kanauninkus Volskį ir Gorecką. Tuo metų spalio 20 d. kapitulos posėdyje šie jau norėjo pateikti savo veiklos apyskaitą, tačiau tai buvo atidėta iki kol vyskupas grįš iš Livonijos. Nesulaukdama ilgai vyskupo grąžtant, kapitula 1583.I.21 d. pasiuntė Rygą pas vysk. Radvilą svarbi reikalų aptarti kan. Volskį. Nepažymima, kiek buvo surinkta seminarijos reikalams⁶⁸. 1584 m. vasario 10 d., vyskupui reikalaujant, kad kapitula iš savo tarpo išsirinktų seminarijos prievaizdą, nuspręsta, kad kiekvienas kapitulos narys iš eilės po vienerius metus eitų tas pareigas. Pirmasis prievaizdas buvo prel. Jarėvskis⁶⁹. Atmus išaukščiau jį mino Mikalojaus Paco beneficiją, 1584 m. Naugarduko parapijos pajamos taip pat priskirtos seminarijai išlaikyti.

⁶⁷ Kalakauskas T. Possevinui rašo: « Quoniam quidem totam fere per Lithuaniam! ac Samogitiam magna penuria sacerdotum Lithuanorum, qui regnum Dei vernaculo sermone praedicent, sed non modo vernaculorum verum et Polonicorum sacerdotum non adeo copia, ita ut et impij minusque exemplares ferantur, dum pii atque docti desint, hinc etiam magnus abusus religionis christianae in populo excrevit, quod magna pars nobilium haereticismo [1], maxima vero plebeorum ac vulgi paganismo infecti, ita ut ex 1000 in vulgo vix unus reperiatur, qui norit, quid oratio Dominica signumve crucis sit. Cumque hoc satanae regnum tam vaste in Lithuania ac Samogitia amplificari pii in Christo patres non sine animi dolore ferant, coeptum est de huiusmodi pastoribus assidue curari, qui populum Dei de regno satanae vindicent inque regnum Christi ascendant, prout nunc Vilnae, laus Deo ex seminario Lithuanorum profuturi patriae sperantur » (Vat. Arch., Polonia 20 f. 417 *orig.*; MPV VI, 484 psl. 5 išnaša).

⁶⁸ J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., 62-63 psl.

⁶⁹ Ten pat, 63 psl.

Kard. Radvilui persiklus Krokuv, apaštališkas vizitatorius abatas Aleksandras Komuljus (Komulovicus, kroatas), 1595 m. aplankęs Vilniaus vyskupiją, katedros kapitulai sutinkant, iš vyskupijos lėšų (vakuojant vyskupo sostui) paskyrė 10.000 lenkiškų auksinų seminarijai, kad joje būtų galima išlaikyti iki 20 auklėtinių. Vizitatoriaus rašte pabrėžiama, kad tik Vilniaus vyskupijos lietuviai turėtų būti priimami, ir tik tokie, kurie nori tapti kunigais. Rusinai jau nebeminimi, nes nuo 1585 m. jau buvo pradėti veikti Vilniaus popiežiškoji seminarija, kuri buvo priimami rusinai^{70 71}.

Tokios tai nuotaikos buvo Vilniuje, kard. Radvilui steigus seminariją. Viliavo jo valdymą pagerbė ir kiti seminarijos tvarkytojai. Pavyzdžiui, 1649 m. kai vienas lenkas norėjo stoti Vilniaus seminarijoje, katedros kapitula jį nepriėmė ir aktuose rašė, jog ir ateityje tik subrendę ir tik mokantys lietuvių kalbą tebus priimami, kitaip tai būtų apsilenkta su fundatoriaus (t. y. vysk. Radvilo) mintimi⁷¹.

Vilniaus 1582 m. sinodas. Uoliai vykdydamas Tridento susirinkimo nuostatus, vysk. Radvilas 1582 m. vasario 12 d. sušaukė Vilniaus diecezinį sinodą. Paskutiniai prieš tai sinodai buvo sušaukti vysk. Protaseviciaus tik 1559 ir 1563 m.⁷² Oficiali Radvilo šaukto sinodo nutarimų neturime. Iš kapitulos aktų⁷³ sužinome, kad sinode buvo svarstytas naujai steigtos kun. seminarijos rėmimo klausimas ir iš kapitulos atstatytas tartino gyvenimo nominuotas Kijevo vysk. Pacas (beneficijos iš jo atimtos tik po 2 metų). Tuo tarpu sinodo nutarimus bažnytinis drausmės klausimais vysk. Radvilas savo dvasiškijai paskelbė ganytojinio laišku tuo paties vasario mėn. 25 d.⁷⁴

Ganytojinio laiško pradžioje vyskupas primena, kad religiniam gyvenimui ir tinkamai drausmei palaikyti labai svarbūs yra nuostatai, kuriuos yra davęs Tridento visuotinis susirinkimas, be to, Gniezno

⁷⁰ *Informatio A. Comulei*, duota Vilniuje 1595.XII.22 d.; išspaudinta Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, II t., 97-98 psl. Informacijoje tarp kitko rašoma, jog paskirta daugiau lėšų seminarijai, kad joje «ad minus viginti iuvenes Lituani alii, sustentari bonis ue literis instrui possent» (97 psl.). « Ut igitur praemissa facilius debitae executioni demandarentur, statuimus et omnino habere volumus, ut ad huiusmodi seminarium non alii nisi iuvenes dioecesis Vilmensis Lituani cum scitu et consensu R.mi D.ni loci ordinarii aut capituli Vilmensis admitterentur » (98 psl.).

⁷¹ «Non admiserunt, et in futurum nonnisi matros et linguae lituanicae gnaros admittendum ad dioecesanum seminarium decreverunt» (Cituota iš J. Fijałek, *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę*, rinkinyje: *Polska i Litwa*, Krokova 1914, 312 psl.).

⁷² Apie Vilniaus sinodus žr. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*. II: *Synody diecezji Wileńskiej i ich statuty*, Varšuva 1948, 34-36 psl. (apie pirmuosius sinodus).

⁷³ Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III, t. 63 psl.

⁷⁴ Išspausdino Sawicki, *Concilia Poloniae*, II t. 134-140 psl.

provincinis sinodas (1577) ir Vilniuje vysk. Protesevi iaus sušauktas diecezinis sinodas (1559.1.15); ir toliau t sia: « Šiuo metu, mums pirmininkaujant, buvo svarstomi tokie dalykai, kurie labai gali pasitarnauti doram bei religiniam gyvenimui, dieviško kulto padidinimui ir katalik religijos išlaikymui bei platinimui». Taigi tuos dalykus vyskupas pateikia dvasiškijai vykdyti, «tur damas prieš akis pad t m s t vyn s, kuri varginama tokios daugyb s klaidatikybi ir schizm pabais (*proponentes ante oculos statum patriae nostrae, quae tot haeresum et schismatum monstris vexatur*)».

Skelbiami nuostatai lie ia klebonus ir kitus beneficij valdytojus, kuri skyrimo raštus turi patikrinti dekanai arba vyskupo skirti vizitatoriai; lie ia klebon rezidavim , kunig pareigingum , bažny i švar . Išskai iuojamos liturgin s knygos, kurios turi b ti kiekvienoje bažny ioje. Turi b ti padarytas bažnytini r b bei rakand tikslus inventorius, kurio nuorašas turi b ti atsi stas vyskupui. Kunigai turi stropiai pasiruošti mišioms ir laikytis vis taisykli bei ceremonij ; joki prietar neturi b ti paisoma teikiant sakramentus. Klebonai turi pasir pinti, kad žmon s gal t išklaudyti miši šventomis dienomis ; vietiniai prievaizdai turi juos paraginti. Jei prie bažny ios yra mokykla, ji turi b ti ko stropiausiai vedama, ir vaikai kad b t mokomi gramatikos ir krikš ioniško mokslo ties ; kad jie atmintinai išmukt *T ve m s , Sveika Marija*, pagrindines tik jimo tiesas ir 10 Dievo sakym . Sekmadieniais ir švent mis turi b ti sakomi pamokslai. Klebonai turi pasir pinti, kad bent vienas gabesnis berniukas b t parinktas ir pamažu ruošiamas, kad v liau gal t stoti seminarij . Tikintieji turi b ti skatinami bent apie Velykas atlikti išpažint ir priimti Komunij , pagrasinant ekskomunika ir draudžiant bažnytiškai laidoti.

Parapijose turi b ti vedamos knygos : vien knyg rašomi krikštijamieji su krikšto t vais (tik po vien) ; kit knyg rašomi susituokiantieji. Kunigai, teikdami sakramentus, visk turi daryti iš meil s ir nereikalauti atlyginimo, nebent jei kas duos koki auk , tai galima priimti. Jie turi ypa uoliai lankyti ligonius ir klausyti išpažint i ; atgaila neturi b ti nei per sunki, nei per švelni. Išskai iuojamos vyskupui rezervuojamos atleisti nuod m s, kuri tarpe, pavyzdžiui, herezijos nusikaltimas, klaidatiki knyg skaitymas, dvasiški nerezidavimas paskyrimo vietoje, kreiva priesaika, burtininkavimas. Iš t nuod mi išrišti (išskyrus herezijos nuod m) vyskupas dav s teis dekanams ir vizitatoriams. Atitinkamo amžiaus tikintieji turi laikyti gav nios ir vigilij pasninkus ir šv sti šventes.

Klebonai turi gražiai užlaikyti bažnytini turt , nieko neparduoti ir neužleisti klaidatikiams. Savo bažny i fundacij aktus turi

laikyti saugioje vietoje, o j nuorašus atsi sti vyskupui. Turi vesti savo parapijie i s rašus, ypa t , kurie jau eina sakrament . Jei mirt klebonas ar bažny ia d l kitos priežasties netur t kunigo, kaimyniniai klebonai turi tuojau tai pranešti dekanui ar vyskupo atstovui. Klebonai turi gerbti dekanus ir juos informuoti apie tai, kas vyksta parapijoje, nieko nesl pdami.

Ganytojinio laiško priede išskai luotos švent s, kurias visi turi šv sti ir kurias klebonai sekmadien prieš tai turi paskelbti iš sakyklos. T šven i s raše, pavyzdžiui, yra visos apaštal švent s, šv. Stanislovo, šv. Jono Krikštytojo gimimo, šv. Lauryno, šv. Martyno (lapkr. 31 d.), Velykos su dviem sekan iom dienom ir panašios.

Kaip matome, vysk. Radvilas, skelbdamas Vilniaus sinodo nutarimus, apr pino savo dvasiškij reikalingiausiomis žiniomis ir pateik kunigo kasdieniam darbui gaires.

Vyskupas Livonijoje ir jo priimti šventimai. Jurgis Radvilas per m Vilniaus vyskupij valdyti karaliaujant vengrui transilvanie iui Steponui Batorui. Tvirta valdovo ranka buvo jau iama visoje Lietuvos-Lenkijos valstyb je. Pavyko jam sutramdyti ilgamet Lietuvos prieš Maskv su jos caru Jonu Žiauriuoju, atsiimant Livonij (dabartin Latvij ir Estij), kuri jau 1561 m. buvo pasiprašiusi Lietuvos globos. 10-ties met paliaub sutartis su Maskva buvo pasirašyta Zapol je 1582 m. sausio 15 d.⁷⁵ Vykdamas naujai atkariaut krašt tvarkos vesti, karalius Steponas užsuko Vilni ir pakviet vysk. Radvil kartu su karaliaus dvaru važiuoti Ryg . Vos vyskupas sp jo paskelbti sinodo nuostatus, kai tur jo išvykti kovo m n. B damas Rygoje, jis noroms nenoroms tur jo priimti Livonijos gubernatoriaus arba karaliaus vietininko pareigas ⁷⁶. Tas pareigas kunigaikštis vyskupas ištikimai jo ketverius metus, parodydamas savo talent ir administracin je srityje. Daugiausia gyveno Rygoje, nors lank ir kitus Livonijos miestus. Retkariais parvykdavo Vilni . Kapitulos prelatams duodavo nurodym , kaip jie turi tvarkyti vyskupij , ganytojui išvykus. Kelis kartus band atsisakyti gubernatoriaus pareig , ta iau tiek katalikai, tiek liuteronai siunt delegacijas pas j pat ir pas karali , prašydami, kad Radvilas likt . Tik 1586 m. jis galutinai paliko Ryg , sakydamas nor s išimtinai

⁷⁵ K. Avizonis, *Zapol s paliaubos*, žr. LE XXXV, 43 psl. T. Possevino pranešim žr. MPV V, 189-190 psl.

⁷⁶ Apie jo kelion Livonijon nuncijaus ir kit pranešimai išsp. MPV V, 220-312 psl. Karaliaus Stepono duota vysk. Radvilui instrukcija yra Vat. Arch., Polonia 17-A f. 56 ; Vat. Bibl., Vat. lat. 5469 f. 13 ; išspausdino K. E. Napier sky, *Possevini A. Livoniae commentarius*, Ryga 1852, 34 psl.

pasišv sti vyskupo darbu. (Radvilo veikla Livonijoje — atskira tema, jos ia nelie iame).

Kai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu koadjutorium, 1575 m. Jurgis pri m tik tonz r ir keturius mažesnius šventimus. Vyskupas jis buvo ta iau su pilnom teis m, nors nekonsekruotas. Gav s popiežiaus dispens d l amžiaus tr kumo, kad gal t b ti konsekruotas vyskupu, kunigaikštis Radvilas tur jo prieš tai gauti kitus šventimus. Juos suteik jam Žemai i vyskupas Merkelis Giedraitis Rygos šv. Jok bo bažny ioje 1583 m. gav nios lai ke. Kiekvien kart jam priimant šventimus — subdiakonat , diakonat ir kunigyst — dalyvavo miesto senatas, diduomen ir daugyb tikin i j . Ypa sp dingi buv subdiakonato šventimai, kuri metu Jurgis viešai ir aiškiu balsu dav žad , jog laikysis celibato. Jo kilni laikysena bei pamaldumas visus žav j . Verb sekmadien jis buvo šventintas kunigu, patrankoms gaudžiant ir žmon ms dži gaujant. Velyk nakt (1583.IV.10), miesto senatori palyd tas bažny i , kun. Radvilas atlaik iškilmingas pirm sias šv. mišias. Jam užgie dojus *Gloria*, tiek iš pilies, tiek iš miesto pasigirdo patrank š viai. Labai iškilmingai jis ved Velyk procesij . V liau Dievo K no švent je jis taip pat ved vieš procesij per miest . Mišias v liau laikydavo kasdien. Po primicij , Velyk dien pietus jis valg Rygos j zuit kolegijoje. Antr j Velyk dien pilyje suruoš vaišes senatoriams ir kitiems aukštie ms pareig nam s ⁷⁷.

T pa i 1583 m. gruodžio m n. vysk. Radvilas gr žo Vilni . Antr j Kal d dien (XII.26) apašt. nuncijus vysk. Bolognetti katedroje j pakonsekravo vyskupu, asistuojant vyskupams Giedrai iui ir Vilniaus sufraganui Kiprijonui, domininkonui. Šventimuose dalyvavusi labai didel žmoni minia. Visi dži gav , jau tur dami pilnai visomis galiomis apr pint vyskup ⁷⁸.

Radvilas kardinolas. Dar vysk. Jurgis nebuvo konsekruotas vyskupu, 1583 m. gruodžio 12 d. popiežius Grigalius XIII j ypa tingai pagerb , pakeldamas kardinolu. Tuo b du pagerbta ir visa Lietuva. Jam pa iam, atrodo, tai nebuvo staigmena. Jis žinojo, kad

⁷⁷ Apie Radvilo šventimus ir visas iškilmes Rygoje žr. J. Kl eij nt j ens, *Fontes Historiae Latviae Societatis Iesu*, pars II, Ryga 1941, 19, 183, 206-211 psl. Be to, I. P. Gampani (j zuit provincijolo) pranešimas iš Vilniaus 1583.V.15 d. yra Vat. Arch., Polonia 20 f. 268 ; MPV VI, 306 psl. Pr zyał gowski, *Jwoty Biskupów Wile skich*, II t., 17-20 psl. pateikia netiksli žini apie šventim laik .

⁷⁸ Apie vysk. Radvilo konsekracij Romai praneš 1584.1.1 d. nuncijus vysk. Bolognetti (Vat. Arch., Polonia 21 f. 1-3 *orig* ; MPV VII, 3-8 psl. ia telpa ir dau giau pranešim).

karalius Steponas jau kelis kartus buvo prašęs popiežius, kad jam suteiktų purpurą. Pirmą kartą karalius rašė Grigaliui XIII dar 1580 m. birželio 15 d., kai Jurgis tebebuvo Paduvoje. Matyt, norėjęs gauti jaunuolį dar labiau paakstinti bažnytinį darbą. Vėliau 1581 m. Karalius kreipėsi ir nuncijui Caligari, kad, nuvykęs į Romą, tartų savo žodį tuo reikalu. Rašė popiežiui ir Jurgio broliui Mikalojui Kristupas ir visa eilė kitųtakingų asmenų⁷⁹. Pagaliau vis laukimas išsipildė.

Žinia apie vysk. Radvilą pakilimą kardinolu pasiekė Vilniū tik 1581 m. sausio viduryje. Tarp kitko, galime pastebėti, kad tuo metu Lietuvoje buvo dideli šalčiai, ypač sausio 15-16 d. Daugelis žmonių mirė nuo šalčio, daugeliui nušalo nosys, ausys, kojpirštai. «Vien tik mūsų kardinolo palydovų tarpe, grįžtant nuo karaliaus sausio 15 d. vežėjams nušalo kojas, — rašo jų žuik generolui Klaudijui Aquavivai T. Paulius Bokša, į Vilniaus akademijos rektoriatą pareigas. — « Pačiam kardinolui gerokai nušalo nosis, kaip pats maniau savo akimis »⁸⁰.

Kartu su Radvilą buvo pakeltas kardinolu nuncijus Bolognetti, neseniai įkonekravęs vyskupu ir dar tebebuvojęs Vilniuje. Keleliams savaitėms praslėnkęs, iš Romos atvykęs Vilniū specialus popiežiaus pasiuntinys mons. Palazzola, kuris atvežė kardinolų kepuraites (biretus), kurias paprastai valdovams (šiandien ir prezidentams) uždeda toje šalyje esančiam kardinolui ant galvos. Vilniuje todėl 1584 m. kovo mėn. 4 d.⁸¹ vyko nepaprastos, niekuomet tenai nematytos iškilės. Specialiai Lietuvos sostiną atvykęs karalius Steponas Vilniaus katedroje abiem naujiems kardinolams uždėjo kepuraites. Dalyvavo didelė daugybė tikinčiųjų, kurie savo mielį kardinolą pasitiko su didžiausiomis ovacijomis ir džiaugsmu. Keletą dienų praslėnkęs po tų iškilmių, kovo 8 d. Vilniaus akademija surengė spalvingą abiejų kardinolų pagerbimą. Ministras T. Bokša iš Vilniaus

⁷⁹ Apie visą tai ir. MPV IV, 431-434, 456-457 psl. (iš 1580 m.); MPV V, 157, 332-333, 418, 420 psl. (iš 1581-1582 m.).

⁸⁰ « In tota Lithuania est quidem magna pax, sed tamen frigora adeo intensa, ut hisce paucis diebus, maxime autem 15 et 16 ianuarii, dicantur multi frigore periisse. A nonnullis ego intellexi, qui suis oculis in itinere conspiciabant congelatos, nasorum autem, digitorum pedum ammissiones hic sunt communes hoc tempore, ita ut eodem tempore in sola aula episcopi nostri et cardinalis, dum a rege rediret, ad 15 [t. y. dieną], aurigae pedes amiserint, etsi non omnino tamen valde periculose, ipse autem Ill. mus, cum omnibus aulicis fere, in naso satis notabiliter laesus fuit, quod ego meis oculis vidi » (Archivum Romanum Societatis Iesu (sutr. ARSI), Germ. 162 f. 90p orig.).

⁸¹ Nuncijus kard. Bolognetti, apie tas iškilmes 1584.III.5 d. pranešdamas Romai, rašo, kas vykus « praėjus sekmadieni » (*domenica proxima passata*), o toks sekm. buvo kovo 4 d. Tą pranešimą išsp. MPV VII, 120 psl.; žr. ir 126 psl.

(1584.III.16) raš j zuit generolui: Kovo 8 d. pietus pas mus valg kardinolai Bolognetti ir Radvilas didelei m s paguodai. Buvo pasakyta sveikinimo kalba su daugeliu graži s mojing eil raš i (alegorini m sli), epigram ir kitko, kas buvo iškabinta ir ant sien . Po piet buvo iškilmingi disputai apie tik jimo dalykus. Be abiej kardinol , disputuose dalyvavo vienas vaivada, trys pilininkai, daugelis prelat , karališk j pareig n ir bajor . Dalyvavo ir *pestilentissimus* (nuodingiausias, pavojingiausias) Volanas, bet jis n jo disputus. Išskai iuojama eil kalb toj ⁸².

Nuncijus kard. Bolognetti iš Vilniaus 1581.IV.20 d. Romos kurijai raš apie min t evangelik , kuris tuo tarpu pasidar s itin aršus, matydamas, kaip katalik reikalai pasisuko ger j pus , ypa Radvil pak lus kardinolu. Sako, jis tokiu b d išsiš ldamas rasdavo palengv jimo, nes tyl ti jam reikšt prievartauti savo prigimt ⁸³.

Vyskupijos lankymas. Viena svarbi j vyskupui uždedam pareig yra lankyti parapijas ir bažny ias. Kard. Radvilas, pats užimtas kitais darbais ir negal damas b ti savo vyskupijoje, pareigojo prelat Jar evsk t pareig atlikti už j . Ta iau ir jis pats, kai tik gal jo, lank parapijas. sp davo jis tuomet apsileidusius kunigus, primindavo kunigams, kad d styt žmon ms katekizm , sakyt pamokslus. Vizituojant parapijas, vyskup lyd davo jo sekretorius, iš Italijos atsivežtas, Liudvikas Fulgineus (Fuligno) ir prelatas Riškauskas ; v liau, 1587 m. Fulgineui išvykus Italijon, kardinol lyd davo jo kapelionas Andrius Taglia ir kan. Andrius Jurgevi ius, tikras lietuvis. Pamokslus vizitacijos metu dažniausiai sakydavo T vai j zuitai, pavyzdžiui, Antanas Arias, ispanas, kuris buvo pramok s lietuviškai ⁸⁴.

⁸² « Excepimus prandio 8 martii Ill.mos D.nos cardinales Bolognettum et Radivilium magna cum consolatione et nostra et ipsorum, addidimus et orationem gratulatoriam cum multis pulcherrimis aenigmatibus, epigrammatis etiam ad legendum affixis, intra privatas aedes, eadem vero die a prandio habita est solemniss disputatio de rebus fidei, defendente quodam D.no Gerardo Cranio, tunc licentiate, postea vero s. theologiae doctore, in praesentia praedictorum cardinalium et unius palatini atque trium castellanorum... utinnumeros alios praelatos, regioes officiales et nobiles praeteream. Interfuit et pestilentissimus Volanus, sed non disputavit. Argumentatus est primuš D.nus Palazzola, S. Sanctitatis cubicularius, [f. 177 r] qui pileos nostris cardinalibus Roma attulit » ir keli kiti žym s asmenys (ARSI, Germ. 162 f. 177rv orig).

⁸³ Heretico Volano « vedendo ebe le cose loro [t. y. katalik] cominciano a passare con più autorità, massime doppo la promotione del signor card. Radzivil, ha trovato questo modo di sfogarsi, perchè il tacere sarebbe un violentare la sua natura », rašo nuncijus kardinolui Galli (Vat. Arch., Polonia 21 f. 142 ; MPV VII, 193-194 psl.).

⁸⁴ Przyłogowski, *żwoty Biskupów Wile skich*, II t., 15 psl. ; Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., 71 psl.

domus yra Radvilo sekretoriaus kan. Fulgineo pranešimas nuncijui kard. Bolognetti apie Kauno parapijos vizitacij, 1584 m. geguž s m n. Iš Vilniaus vykdamas Livonij, kard. Radvilas su palydovais buvo sustoj s keliose vietose. Apie Kauno vizitacij Fulgineus iš Kauno 1584.V.22 d. taip raš : « Kardinolas, mano viršininkas, Šeštini dien [geguž s 10] giedojo mišias Kauno parapijos bažny ioje. Ji yra tokia didel , kad puikiausiai gal t b ti katedra, jei b t užbaigta. Karalius Steponas iš savo dosnumo tur t prives-ti statyb iki galo. Tas miestas tuomet gal t didžiutis gražia bažny ia, kuri yra panaši gražiosioms Vilniaus bažny ioms, o gal toki yra ir karalyst j [t. y. Lenkijoj] »⁸⁵. Fulgineus toliau rašo, kad t pat vakar kardinolas suteik sutvirtinim daugybei vaik . Pamaldose dalyvavusi didžiausia minia žmoni . Visi steb j si d l sutvirtint j skai iaus ir kardinolo kantryb s, mat, ištisas 4 valandas trukusios iškilm s. Žmon s buv labai patenkinti, matydami savo vyskup ir gird dami Dievo žod . Patenkintas buv s ir Kauno seni - nas, Albertas Radvilas, kardinolo brolis. Kardinolas iš Vilniaus kartu vež si du j zuitus, kurie sak pamokslus. Iš Kauno jie vyk Mintauj .

Kiek galime iš archyvini duomen atsekti, kard. Radvilas yra lank s Vilniaus vyskupijos parapijas 1584, 1588, 1589 ir 1590 m. Tai jis pats, tai kiti asmenys vis iš vairi viet pranešdavo Romai apie tai, ta iau neturime tikslesni žini apie pa i vizitacij eig , nes j akt ne manoma tur ti prieš akis. Žinome tik, kad vyskupas vairiomis progomis yra apdovanoj s bažny ias Peršojyje, Tauraguose, Cernkovi iuose ir Starinuose, prie Minsko ⁸⁶.

Politin ir diplomatin kard. Radvilo veikla, jam esant Vilniaus vyskupu, ne manoma šia proga išsamiai apžvelgti. Be to, k jau anks iau sak me (apie seimus ir Lietuvos Statuto ruošim), patei-

⁸⁵« In Covno il signor cardinale mio padrone, il giorno de l'Ascensione [geguž s 10], cantò la messa in quella chiesa parrocchiale, la quale basterebbe per una cathédrale se fosse finita, tanto sono grandi i principi, et da vero chiama et ricerca la pietà et munificentia del re Stephano che le dia perfettione, perchè quella città si possa gloriare d'una chiesa sì bella, quali sono le più belle di Vilna et forse di tutto 'l regno. Ne la medesima chiesa et nel medesimo giorno a vespero confirmò tanti figliuoli, et con tanta frequenza di popolo, che restammo tutti maravigliati così della copia de confir-mati, come della patientia del signor cardinale, che durò in quell'ufficio quattr'hore continue. Partendo di là per Riga, con molta sodisfatione del signor marescial de la corte, capitano di quella terra [Alb. Radvilas], et di tutti i terrazzani, che si sono maravigliosamente consolati, vedendo il vescovo loro et udendo la parola di Dio per bocca di due padri de la Compagnia del Jesù condotti di Vilna » (Vat. Arch. Polonia 21 f. 296 orig. ; MPV VII, 255 psl.).

⁸⁶ Pr zyał gowski, *ywoty Biskupów Wile skich*, II t., 15 psl.

kiame kelias užuominas, iš kurių kiek paryškis ir jo charakterio savybės. 1586 m. gegužės mėn. galutinai atsisakė valdyti Livoniją, Radvilas vyko Romon prisistatyti naujam popiežiui Sikstui V ir gauti kardinolo skrybėlę (anksčiau jis tam tikslui neturėjo laiko)⁸⁷. Romoje užlaikytas iki 1587 m. vasario mėn., skubiai turėjo grįžti namo ir aktyviai dalyvauti priešrinkiminiuose ir naujo karaliaus rinkimo suvažiavimuose⁸⁸. Triukšmingas tai buvo laikas. Lietuvių atstovų dauguma, su Radvilais, ir dalis lenkų palaikė Austrijos Maksimilijono kandidatūrą, tuo tarpu kiti stėjo už Švedijos princą Zigmantą Vazą. Laimėjo Zigmantas. Maksimilijonas, bandęs atvykti į Lenkiją, buvo suimtas ir uždarytas kalėjime. Kard. Radvilas kaip delegacijos pirmininkas naujo karaliaus Zigmanto buvo siunčiamas į Pragą (1589.V-YI) Lenkijos karaliaus taikinti su imperatoriumi ir išlaisvinti Maksimilijoną. Sunki misija Radvilas atliko taip gražiai, kad visi stebėjosi⁸⁹.

Lietuvoje pasidarbovęs 1589-1590 m., Vilniaus vyskupas vėl turėjo vykdyti užsienin, nes karaliaus Zigmanto galiotą Austrijoje turėjo jam išrinkti žmoną. Išrinko Oną Habsburgaitę. Viliui jam teko atlikti ir jungtuvių apeigas, pirma Austrijoje (*per procuratorem*), paskui 1592 m. Krokuvoje, popiežiaus specialiai galiotam⁹⁰.

Popiežiui Sikstui V mirus (1590.VIII.27), tais metais vyko du popiežiaus rinkimai (konklavos): Urbonas VII, išrinktas rugsėjo 15 d., mirė rugsėjo 27 d.; paskui iki gruodžio mėn. teko siūlyti naują konklavą, kol gruodžio 5 d. buvo išrinktas Grigalius XIV. Tai konklavai ilgai trisiantis, nes Lietuvoje dar vis gruodžio mėn. nieko nebuvo žinoma apie išrinkimą, kard. Radvilas pasiryžęs vykdyti Romon, kadangi

⁸⁷ Vysk. Radvilas kardinolo skrybėlę iš popiežiaus rankų gavo 1586.VI.26 d.; jam pagal nustatytas ceremonijas « uždaryta burna » liepos 4 ir i atidaryta * liepos 14 d. (Žr. *Hierarchia Catholica*, III t., 47 psl.).

⁸⁸ Karalius Steponas Batoras mirė 1586.XII.13 d. Apie naujo karaliaus rinkimus žr. nuncijaus ir kitų pranešimus iš Lenkijos ir Lietuvos Vat. Arch., ypač Polonia 27-A ir 30 tt.

⁸⁹ Vatikano Archyve esančius pranešimus (ypač Germ. 108 t.) apie tai išspausdino J. Schweizer, *Nuntiatwberichte aus Deutschland 1585-1590*, II. Abt., II. Hälfte: *Antonio Puteo in Prag 1587-1589*, rinkinyje: *Quellen u. Forschungen*, hrsg. von der Görres-Gesellschaft, XIV t., Paderborn 1912.

⁹⁰ 1592.II.14 d. konsistorijoje popiežius paskyrė kard. Radvilą legatu šiai moterystei palaiminti (Vat. Bibl., Barb. lat. 2815 f. 237; popiežiaus ceremonijų magistro Pauliaus Alaleoni dienoraštis). Oficialus tuo reikalu pop. Klemenso VIII raštas yra Vat. Bibl., Barb. lat. 2412 f. 101-105v *reg.* (juo suteikiamos {vairios privilegijos}. Žr. dar Vat. Arch., Reg. Brev. 37 f. 38; Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III t. 209 psl.

buvo dar ir kit svarbi reikal⁹¹. Išvyko 1591 m. vasario pradžioje. B damas kelion je, visai nelauktai jis pop. Grigaliaus XIV buvo paskirtas Krokuvos vyskupu⁹² (valdym per m tik 1592 m. vasar). Radvilui b nant Romoje, mir Grigalius XIV (1591.X.16). Jam teko dalyvauti dviejose konklavose: spalio m n., kai buvo išrinktas Inocentas IX, o šiam po poros m nesi mirus, — antroje konklavoje, iš kurios iškilo Klemensas VIII (1592.1.30). Pažym tina, kad pirmosios konklavos metu kard. Radvilas irgi gavo nemažai bals , taigi buvo «papabilis»⁹³.

Paskirtas Krokuvos vyskupu, negreit kard. Radvilas naujoje vietoje te sigyveno. Persik limas jam nebuvo lengvas. Lenkai seimuose k l triukšm , nenor dani leisti svarb Krokuvos vyskupo sost lietuvio (be to, tik Krokuvos vysk. tur jo privilegij kar nuoti nauj karali). Ilgai t s si gin ai, teikdami daug nemalonum Radvilui. Ta iau kai pagaliau jis laim jo, paklusdamas karaliaus ir popiežiaus valiai, lenkai b tinai reikalavo, kad jo vieton Vilni b t paskirtas Lucko vysk. Bernardas Maciejowski. Šis buvo paskirtas, bet lietuviai vis vien jo ne leido Vilni . Kova t s si 8 metus⁹⁴. Kard. Radvilo pad tis buvo kebli, nes jis buvo kaltinamas nusikalst s lietuviams. O jis, gin ydamasis ir su nuncijum Malaspina, sak si es s lietuvis ir joki intrig nedar s⁹⁵. Iš viso, ir užsienin išvažiav s, kard. Radvilas

⁹¹ Nuncijaus sekretorius iš Varšuvos 1590.XII.4 d. kažkokiam Guglielmo raš : « Il signor cardinale Ill.mo Radzivilo vedendo la tardanza lunga del conclave et le male conseguenze, che potrebbono nascere da questa dilatione, va pensando di trasferirsi in diligenza a Roma, con principale intento di servire per quanto potrà a la pia volontà del re nostro signore nella elettione di un ottimo Pontefice » (Vat. Arch., Polonia 25 f. 275 šifras ; kiti pranešimai ten pat f. 288, 293rv, 301rv).

⁹² Jis Krokuvos vysk. paskirtas 1591.VIII.9 d. (žr. Hierarchia Catholica. III t., 180 psl.). Iš Caprarola rašydamas popiežiui 1591.VIII.10 d., kard. Radvilas sakosi, sužinoj s apie jo skyrim Krokuv , bet brev s dar negav s (Vat. Arch., Francia 29 f. 181rv orig.).

⁹³ T. Nowakowski, *Die Radziwills*; Radvil Juod j pavadin s « der schwarzbärtige litauische Koloss » (79 psl.), jo s n Albert « litauischen Justinian » (85 psl.), o antr j s n , kardinol — «lietuvišku inkvizitorium * (žr. aukš iau 38 išn.), kai užsimena apie konklav ir kard. Jurg kaip galim kandidat , š jau laiko lenku : « Ein Pole Papst ? Ein frommer Wunsch ! » (83 psl.). Graži logika !

⁹⁴ R. Kr asauskas, *Maciejowski*, žr. LE XVII, 22-24 psl.

⁹⁵ Kard. Radvilas savo *Memoriale* (iš 1597 m.) rašo, kad iš Vilniaus vaivados (Radvilo Perk no) sužinoj s, «come monsignor [nuncijus Malaspina] ha fatto cattivissimo uffitio contro di me col cancelliere di Littuania [L. Sapiega], dicendogli che rincresceva, che i Littuani patirono tant'ingiuria nel non poter haver il vescovo di lor natione : ma che di questo non era altra causa, che io, il qual essendo nimicissimo alla mia natione et patria non facev'altro, che machinar ogni male contro loro et la lor libertà ». O visa tai yra iš piršto išlaužta — toliau aiškina kardinolas. Vat. Arch., F. Borgh. I 913 f. 476-479.

sak si es s *Lietuvís*, net ir tuomet, kai buvo paskirtas Krokuvos vyskupu ⁹⁶.

Pasteb tina., jog archyvuose randami raštai ypatingai iškelia kard. Radvilo malon , ties charakter , jo simpatingum , patrauklum ir sugeb jim išėiti iš kiekvienos keblios pad ties. J gerb ir myl jo tiek karalius Steponas, tiek v liau Zigmantas Vaza, nors aiškiai buvo žinoma, kad jis nepalaik šio kandidat ros. Radvil gerb ir nor jo ilgiau pasilaikyti Livonijos žmon s, nekalbant apie savuosius vilnie ius. Žinios apie Vilniaus vyskupo veiki , aišku, pasiekdavo popieži . Grigalius XIII vairiais atvejais j gyr ir pak l kardinolu. Sikstas V d l jo ypating dorybi ir sugeb jim j kviet persikelti Rom ir pad ti tvarkyti visos Bažny ios reikalus. Štai, k rašo Sikstas V karaliui Zigmantui Vazai 1590 m. rugpi io 4 d.,⁹⁷ prašydamas, kad Radvilui leist persikelti Rom :

⁹⁶ Pavyzdžiui, 1591 m. spalio 13 d., sekmadien , pakonsekravo Romoje šv. Stanislovo bažny i « IU.mus D.nus cardinalis Radzivil, episcopus Cracoviensis in Polonia, Lituanus » (popiežiaus ceremonij magistro dienoraštis, Vat. Bibl., Barb. lat. 2815 f. 191). V liau, kai j popiežius 1592.11.14 d. paskyr legatu, pažymima: «creavit legatum de latere in regno Poloniae Bl.mum D.num cardinalem Radvivilium Lituenum * (t. p. f. 237).

⁹⁷ « Cum ad nos ex certo hominum sermone somma cum animi nostri voluptate pluries iam perlatum sit, dilectum filium nostrum Georgium cardinalem Radzivilium singolari prudente, qua praesentes casus moderatur et futuros longe celeriterque praevidet, admirabili integritate, qua et constanter agit, et omnia communi et non sua utilitate metitur, somma pietate, gravitate, dementia, animique magnitudine, virtutibusque summo cardinale dignis, quibus pro bonorum utilitate tranquillitateque labores tolerare, pericola subire et humana contemnere paratus est, praestantem, a bonis omnibus commendatum, [/ 516»] Maiestatique Tuae comprobatum maxima auctoritate et fide apud omnes, tuamque praesertim Maiestatem praecellere, et propterea ab eadem valde diligi et observari, non tam tua ac regni, quam nostra et Apostolicae Sedis causa in Domino valde gavisi et summa laetitia perfusi sumus... [L 517r]... Communia enim christianae reipublicae [t. y. Bažny ios] negotia ad Nos confluyente, quae ex Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium sententia a Nobis definienda sunt, in tui quoque regni subditorumque commoditatem, cum res feret, redundatura, omnium, quorum interest, vel praesenti eorum consilio, vel diligentis fidelisque hominis, qui eiusdem agendis rebus absentis nomine intersit, praesenti cura et opera expedienda esse duximus... [L 517r]... Quicquid igitur Maiestas Tua studii et officii in Georgium cardinalem contulerit, ut tua inprimis auctoritate adductus ad Nos quamprimum reverti possit, id in te ipsum et regnum tuum, ac in Nos, qui te, tuaque tueri maxime cupimus collatum fuisse ab iis, quae ad te nunc scribimus expectare et [/ 518r] a secundo rerum, quas ille tractabit, eventu scire poteris. Interea quae ad eiusdem Maiestatis Tuae commoditatem augendam et dignitatem tuendam, ipsiusque Georgii cardinalis, pertinere aliquo pacto sentiemus, ea libenti promptoque animo omni tempore praestare curabimus. Sed cum idem Georgius cardinalis advenerit, facilius et libentius re ipsa praestare aggrediemur » (Vat. Arch., Arm. 44 voi. 29 f. 516-518 reg.). Kita to paties laiško kopija yra Vat. Arch., Arm. 44 voi. 31 f. 401-403.

«Kadangi Mums iš vairi asmen pranešim žinoma, ir tai Mums malonu, kad M s mylimas s nus kardinolas Jurgis Radvilas labai protingai tvarko ši dien reikalus, o b simuosius greitu žvilgsniu toli pramato, kad su nuostabiu nuoširdumu jis veikia nuosekliai, visk matuodamas pagal bendr j g r , o ne savo naud , pasižym damas giliausiu pamaldumu, rimtumu, švelnumu, didžiadvasiškumu ir visokiomis geriausiam kardinolui tinkamoms doryb mis, kuri pagalba ger j žmonei labai ir ramybei atlieka [sunkius] darbus, perneša pavojus ir pasiruoš s žmogiškus dalykus laikyti už niek , — jis toks kilnus ir vis ger j taip giriamas, o Tavo Didenyb s ir kit akyse es s sigij s aukš iausio autoriteto ir pasitik jimo, taigi J s Didenyb j vertina, labai myli ir gerbia, kartu ir Mes, atsizvelgdami ne vien tavo ir tavo karalyst s naud , bet ir d l M s ir Apaštal Sosto gero, Viešpatyje labai džiaugiam s ir ypatingai giedriai esame nuteikti». Toliau ilgame laiške popiežius d sto, kaip svarbu karaliui tur ti rimt išminting vyr , kurie gali patarti reikale, palaikant tvark ir taik valstyb je , kartu j apsaugant nuo «gresian i pavoj ir barbarišk gen i užpuolim ». Tuo tarpu visos Bažny ios reikalams tvarkyti reikia ypa išminting patar j kardinol , ir tokie kardinolai kartu gali daug pasitarnauti savam karaliui ir savam kraštui. Taigi nors kard. Radvilas karaliui Zigmantui ir labai reikalingas, popiežius bus labai d kingas, jeigu jam leis atvykti Rom ; reikalui esant, paskui jis v l gal si s gr žti namo. Sikstas V rašo : «Taigi kiek Tavo Didenyb d s pastang , kad kardinolas Jurgis ypa tavo orumo paskatintas ko grei iausiai pas Mus gal s sugr žti, iš to bus nauda ir tau, ir tavo karalystei, ir Mums, kurie trokštame apsaugoti visa, kas Mums bus suteikta ir ko trokštame dabar tau rašdami; viskas tau bus aišku paskui, iš vyki eigos, kai jis ims tvarkyti reikalus. Tuo tarpu jau iam s es sipareigoj dirbti Tavo Didenyb s naudai ir stiprinti tavo ir kardinolo Jurgio autoritet , visk stengdamies atlikti mielai ir skubiai. O kai pats kardinolas Jurgis atvyks, dar lengviau ir dar mieliau tai parodysime darbu ... ».

T pat rugpj io 4 d. popiežius paraš Zigmantui Vazai ir antr laiš . Jame pažymi: «Tavo pareikštas kardinolo Radvilo vertinimas Mumyse suk l troškim tur ti j, kuris prieš trejus metus ia (Romos) Mieste b damas su atsid jimu gyn j s respublikos reikalus ... Tod l raginame Tavo Didenyb , kuri pati turite ia nemenk reikal , leisti ia pas Mus b ti tam kardinolui, kur labai vertinate ir kur Mes ypatingai mylime ir laikome brangiu »⁹⁸.

⁹⁸ « Tuum sane de cardinale Radzivilio iudicium excitavit in Nobis desiderium illius, qui ante triennium ex Urbe discedens versatus fuit assidue in reipublicae vestrae

Dar vien laiškas Sikstas V išsiuntė (kartu su nuorašu laiškas karaliui) tuo pačiu reikalu rugpjūčio 4 d. Varšuvoje esančiam nuncijui arkiv. Di Capua. Prašo nunciją padėti tikinti karalių, kad išleistų kard. Radvilą vyksti Romon. Tarp kitko popiežius rašo: « Tiek norime tau pranešti, kad tik dėl svarbiausių priežasčių, kurios, manome, ir tau nėra nežinomos, mes pasiryžome turėti ją pas Mus mylimą seną kardinolą Jurgą Radvilą...»⁹⁹.

Kaip matome, kard. Radvilas 1590 m. rimtai buvo kvieiamas Romą. Deja, ankstyva popiežiaus Siksto V mirtis (VIII.27) ir paskui margas popiežių keitimasis vykdė eig nukreipė visai kita linkme. Vertindamas kard. Radvilą asmenį, karalius jį nominavo Krokuvą, o naujas popiežius greitai davė savo sutikimą. Gaila, kad Vilniaus kardinolas visam laikui nepasiliko Vilniuje. Išskeltas Krokuvą, nors paaukštintas, nerado ten rožmis klotas darbo lauko. Lietuvos ilgą josi, ir tik labai retai galėjo aplankyti ten gyvenančius savuosius. Bet jis yra palikęs Lietuvoje neišdildomą pėdsaką.

Paulius Jatulis

Roma

negotiis... [/. 519]... Quamobrem hortamur Tuam Maiestatem, cumet ipsa habeat hic non levia negotia, ut velit esse apud Nos eum cardinalem, cuius maxime probitati confidit, et quem Nos praecipue diligimus charumque habemus » (Vat. Arch., Arm. 44 voi. 29 f. 518v-519 reg).

⁹⁹ « Exemplum literarum nostrarum, quas ad Sigismundum Poloniae regem scribimus, et facile docebit, quid ab eo petamus. Tantum scire te a Nobis volumus, iustissimis de causis, quas tibi quoque non ignotas esse Nobis persuademus, adductos Nos fuisse, quamobrem dilectum filium nostrum Georgium cardinalem Radzivilium apud Nos esse vellemus » Ten pat, f. 519. Kitas popiežiaus laiškas nuncijui tuo pat reikalu yra ten pat, f. 514-515V. Annibaie di Capua, Neapolio arkivyskupas, buvo nuncijus Lenkijoje-Lietuvoje 1586-1591 m.

THE ACTIVITY OF CARDINAL GEORGE RADVILAS AMONG LITHUANIANS

by

Paul Jatulis

Summary

George Radvilas (Radziwill), Lithuania's only Cardinal, was a distinguished personality at the end of the 16th century. He was born in Vilnius, capital of Lithuania, on 31st May 1556, and died in Rome on 21st January 1600 ; he was bishop of Vilnius 1581-1591, and later transferred to Cracow, Poland. At the same time, being administrator of the diocese of Vilnius, he was governor of Livonia (present Latvia and Estonia) (1582-1586), and member of the Commission for the preparation of the Third Lithuanian Statute (published in 1588) ; he led the Delegation to Prague in order to reconcile the Emperor (Rudolph II) with the King of Poland (Sigismund III), and after that he was appointed by the King to choose a wife for him, and then as papal Legate to solemnise his marriage with the Habsburg Princess. While he was bishop of Vilnius, in those turbulent times, he showed his zeal in protecting the Lithuanian population against the influence of various Protestant sects. As one of the most exemplary bishops in the Polish-Lithuanian Commonwealth, he erected a diocesan Seminary at Vilnius (January, 1582), called a diocesan Synod (February, 1582), visited parishes, and looked after the moral life of his clergy. In the month of December 1583 he was elevated to the dignity of Cardinal by Pope Gregory XIII. His remarkable prudence, circumspection and mildness of character were appreciated by all the people, and Pope Sixtus V fervently asked Cardinal Radvilas to come to Rome in order to be at hand for discussions of the most important affairs of the whole Church. Unfortunately Sixtus V died in the same year (1590), and thus the Cardinal's need to be in Rome has come to the end. The material for this study has been taken mostly from the manuscripts of the Vatican Archives.